

LUNDS
UNIVERSITET

Skådepenningar i enväldets tjänst

Ekonomisk och politisk legitimitet i Gustav III:s kungliga
medaljer 1772–1792

Samuel Holmesson

Kandidatuppsats i Historisk arkeologi ARKH04

Institutionen vid arkeologi och antikens historia

Lunds universitet HT 2023

Handledare: Sara Williamsson

Examinator: Magdalena Naum

Abstract

Medals in the Service of Autocracy: Economic and political Legitimacy in the royal Medals of Gustav III, 1772-1792. (2023). This bachelor's thesis in Historical Archaeology concerns how the royal medals of the Swedish King Gustav III (1756-1792) functioned as a means of political propaganda, namely in what ways an official legitimizing narrative was created about the country's economy and the role of the King herein, through the images and texts of the royal medals.

Inspired by Clifford Geertz' anthropological perspective on authority it views the royal medal as a means of communication and as a branch of a greater "master fiction" that monarchy created around itself.

Considering four methodological levels of communication – images, symbolism, text, and intertextuality – the narrative is (re)created using 15 medals on the theme of economy.

The study shows several different legitimizing ways with which the narrative was created, some in accordance with previous research, others new. Firstly, one way was a selectivity in topic: Economic failures were, instead of being spun into something positive, simply dismissed as a part of an "official inadvertence". In other cases, topics carrying propagandistic potential rather than substantial economic value were highlighted and, in some cases, arguably blown out of proportion. Secondly, themes dominating the narrative were those of a perception of an economically active regime, an expansive and growing economy, and economic reforms – the latter characterized by a balancing act between mercantilist and reformist ideas. Thirdly, the king was in essence portrayed as the agent of the narrative and was attributed with different roles – as the reformist, patron of trade, patron of utility & industry, protector and carer of economy – as well as virtues – care, foresight, responsibility, mercy, generosity and safeguarding morality. Fourthly, in 1/3 cases explicit citations or references to antique roman writers or coins contributed with a possible additional level of political legitimization with the overall antique aesthetics and roman allusions also contributing to legitimize Gustav III and his political power.

Nyckelord: Medalj, legitimitet, Gustav III, gustaviansk, ekonomi, ikonografi, livsmedelspolitik, penningpolitik, reformpolitik.

Motivet på försättsbladet är hämtat ur Gillberg, Jacob et. al. (okänt tryckår) *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustav III:s historia*. Stockholm. Gravyr nr: 43. (Public domain).

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1 Problemformulering	1
1.2 Syfte och avgränsningar	2
1.3 Frågeställning	2
2. Teoretiska utgångspunkter	3
3. Metod	4
4. Medaljen som medium	6
5. Forskningsläge.....	9
6. Källmaterial.....	12
7. Analys.....	14
7.1 Reformkungen	14
7.1.1 <i>Indragna helgdagar 1772</i>	14
7.1.2 <i>Förordning om fri utförsel av spannmål 1774</i>	16
7.1.3 <i>Marstrand inrättad till frihamn 1775</i>	17
7.1.4 <i>Myntreformen 1776</i>	19
7.1.5 <i>Nationella klädedräkten 1778</i>	20
7.1.6 <i>Statsregleringen 1778</i>	21
7.2 Den expansiva ekonomin	23
7.2.1 <i>Privilegier för valfångst 1774</i>	23
7.2.2 <i>Handelstraktat med Förenta staterna 1783</i>	24
7.2.3 <i>S:t Barthélemy blir svensk koloni 1784</i>	25
7.3 Politiska utspel	26
7.3.1 <i>Diskontkompaniet inrättas 1773</i>	26
7.3.2 <i>Kungen besöker banken 1777</i>	27
7.3.3 <i>En eskader utlöper till handelsflottans beskydd 1779</i>	28
7.4 Att hantera kriser	29
7.4.1 <i>Spannmålsutdelning vid hungersnöden 1773</i>	29
7.4.2 <i>Grundandet av ett arbetshus i Stockholm 1773</i>	30
7.4.3 <i>Hungersnöden 1783 avböjd</i>	32
8. Diskussion och slutsatser	33
9. Sammanfattning.....	38
10. Källmaterial.....	40
10.1 Otryckt källmaterial	40
10.2 Tryckt källmaterial	40
10.3 Antika källor	40
10.4 Anförd litteratur	40
10.5 Uppslagsverk	42

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Under sin regeringstid utkämpade Gustav III (1746–1792) en legitimitetsstrid – alltid passivt, emellanåt mycket aktivt – både mot föreställda och verkliga motståndare. Detta var inte någon strid i traditionell mening utan ett oavbrutet arbete för att bland folket och de sina upprätthålla tilltron till sitt statsmannaskap och sin politik – en kamp som han slutgiltigt förlorade i mars 1792 då han föll offer för en konspiration. Den opposition kritisk till honom och hans politik kommunicerade i sin tur en ”motbild” genom de medium som stod till hands, i förbjudna skrifter, nidsbilder och i kritiska samtal (Mattson 2010, 45).

Det är ett välkänt faktum att Gustav III var mycket propagandamedveten och noggrant kultiverade en officiell bild av sig själv och sin politik. Ett stort antal verktyg stod kungamakten till hands i detta arbete: berättelser, ceremonier, symboler, det skrivna och tryckta ordet, konst och materiell kultur – verktyg som i allt väsentligt syftade till att forma och upprätthålla en officiell bild av monarken och hovet. Ett sådant medium var kungliga medaljer. Dessa ritades och slogs under kronans överseende, ärade kungen eller kungafamiljen och var produkter av Gustav III:s väl utbyggda propagandamaskineri (Alm 2002, 53–56; Alm 2001, 80).

De kungliga medaljerna tillverkades i ädelmetaller eller brons och delades ut som nådegåvor av kungahuset eller såldes till samlare på första- eller andrahandsmarknaden. De rörde en uppsjö ämnen och hade gemensamt att de hugfäste och hyllade egenskaper, bedrifter eller händelser som tillskrevs kungen. De var alltså medium för en komprimerad, statssanktionerad och förhärliagd version av verkligheten. Många rörde den inhemska ekonomin, ”hushållningen” som den kallades – ett av de viktigaste och mest omdebatterade ämnena i 1700-talets Sverige (Heckscher 1949b, 813–819; Lindroth 1997, 91–92; Lönnroth 1986, 55–57). Eftersom ekonomin var en grundbult för landets välmåga och stabilitet borde det ha funnits incitament att genom befintliga medier kommunicera en officiell bild av Gustav III:s ekonomiska politik. I synnerhet som den präglades av stora ekonomiska reformer och ansatser till ekonomisk liberalisering men också inflation, budgetunderskott, krig och missväxt (Magnusson 2022, 248–249, 256–262). Frågan uppstår hur mediet medaljerna, temat ekonomin och kungens legitimitetsbehov möttes. Någon betydande forskning kring hur denna typ av materiell kultur togs i tjänst för att legitimera kungens ekonomiska politik och hans statsmannaskap existerar inte och är föreliggande uppsats avsikt att täcka in.

1.2 Syfte och avgränsningar

Syftet med föreliggande undersökning är att studera hur Gustav III:s kungliga medaljer fungerade som medium för politisk propaganda och legitimerade kungens ekonomiska politik och statsmannaskap åren 1772–1792. Begreppet ekonomisk politik styr den tematiska inramningen för arbetet och har avgränsats till fem aspekter: penningväsendet, bankväsendet, statsfinanserna, livsmedelspolitiken samt handeln och näringarna. Detta var ämnen som var viktiga under Gustav III:s tid vid makten (1771–1792) och tid efter annan återkom i det politiska blickfånget, om det så var genom ekonomiska reformer, politiska utspel eller missväxter.

Den tidsliga avgränsningen, 1772–1792, är en lång period på 20 år och täcker in hela kungens regeringstid, från statskuppen den 19:e augusti 1772 till mordet den 29:e mars 1792. Avgränsningen har bestämts utifrån tidpunkterna för de händelser som återges i medaljerna. Detta speglar i sig inte tiden för medaljernas tillkomst; merparten av arbetet med Gustav III:s kungliga medaljer skedde sannolikt 1782–1792 (Alm 2002, 74). Texten gör inte anspråk på någon heltäckande studie av det mycket omfattande källmaterial av medaljer som finns från den aktuella tiden – inte ens de ekonomiskt betingade – utan ska ses som en avgränsad detaljstudie.

1.3 Frågeställning

Om vi då ser medaljen som ett medium är det primära undersökningsobjektet för studien det *narrativ* om Gustav III:s ekonomiska politik och honom själv, som de kungliga medaljerna kommunicerade. Detta skedde på olika nivåer genom bilder och text som sammanstrålade till en tendentiös framställning av verkligheten. Huvudfrågeställningen lyder: På vilka olika legitimerande sätt utformades det officiella narrativet om ekonomin och kungens roll för detsamma i de kungliga medaljernas bildmotiv och skrift? Underfrågeställningarna nedan riktar dels in sig på medaljernas budskap, dels hur deras tendens var beskaffad.

- Hur har de kungliga medaljernas narrativ utformats i fråga om tendens och val av teman? – Allt gick ju inte i linje med kungens och hans allierades intressen.
- Vilka teman om ekonomin var framträdande i medaljerna och var således viktiga i skapandet av legitimitet?
- På vilka sätt försökte man i de kungliga medaljerna upplyfta och legitimera Gustav III som person?

2. Teoretiska utgångspunkter

När det postprocessuella vetenskapsparadigmet vann mark inom arkeologin under 1970–1980-talen började man i högre utsträckning se materiell kultur som aktivt betingad, snarare än som en passiv produkt av högre strukturer. Genom att i ett givet sammanhang vara bärare av kommunikativa och symboliska funktioner fungerade materiell kultur som medium för sociala relationer menade man. Inspiration härtill hämtades bland annat från den inflytelserike kulturanthropologen Clifford Geertz (1926–2006) (Johnson 2020, 111, 140; Olsen 1997, 50–52). Geertz, som varit särskilt framträdande i teorier om kulturella fenomen som medium för kommunikationsöverföring, menar att all politisk auktoritet behöver en form av ”master fiction”. Den utgör den helhet som konstrueras av alla de berättelser, ceremonier, formaliteter, insignier och emblemer som auktoriteter omgärdar sig med. Det är genom denna ”master fiction” som auktoriteter enligt Geertz definierar sig själva, kommunicerar anspråk, rättfärdigar sina påbud och handlingar och sin själva existens. (Geertz 1977, 152, 168, 171). Genom att aktivt upprätthålla en sådan, vare sig om den är nedärvd eller egenhändigt skapad, vidmakthåller exempelvis en monark sin politiska auktoritet: ”majesty is made”, som Geertz uttryckt det (Geertz 1977, 153).

En viktig funktion för denna ”fiction” är alltså, som historikern Lynn Hunt understrukit, att skapa *politisk legitimitet* (Hunt 1986, 54, 87). Dess många beståndsdelar är alltså *medium* för att vidmakthålla monarkens legitimitet – tillsammans och på egen hand skapar och kommunicerar de en monarkistiskt sanktionerad ”fiction”, som syftar till att påverka människors föreställningar och agerade till att acceptera en politisk auktoritet. När det rör de tidigmoderna monarkerna kan listan på sådana beståndsdelar enligt mig delas in i åtminstone fyra kategorier: *materiell kultur* (riksregalier, klädesplagg, inventarier, byggnader, statyer, ordnar), *kroppsliga praktiker* (ceremonier, ritualer och praktiker), *språkliga konstruktioner* (text och tal) och *symboler* (monogram, heraldik, flaggor, bilder, konst.). I en kunglig medalj möttes alla dessa beståndsdelar, vilket gör den till ett särskilt fruktbart studieobjekt i forskning kring legitimitet: Den utgör materiell kultur, ofta av exklusiva material; den kunde delas ut under ceremoniella former och var en bärare av symboliska värden, och den bar både text och symboler som gjorde anspråk på att kommunicera den ”rätta” versionen av någonting.

Medaljen, som alltså förenar samtliga fyra kategorier, kommer i det följande betraktas utifrån sin funktion som verktyg för att påverka människor. Jag ser alltså Gustav III:s kungliga medaljer som materiell kultur, som medium för kommunikationsöverföring och som legitimitetsskapande. De var del av den ”master fiction” som Gustav III och hans allierade konstruerade för att

legitimera olika aspekter av styret och politiken. Arbetet med att bygga en officiell bild av detsamma var förstås en kollektiv ansträngning betingad av både tradition och enskilda viljor. I det följande kommer agensen emellertid ses som förlagd hos kungen och hans allierade, någonting vi kommer återkomma till.

3. Metod

Begreppet *narrativ* är den högsta metodologiska abstraktionsnivån för studien; det är enligt mig genom (re)konstruktionen av det som man kan urskilja de olika sätt legitimitet konstruerades. Jag använder begreppet *narrativ* i betydelsen framställning eller beskrivning av verkligheten som gör anspråk på sanning. Syftet är alltså inte att undersöka hur kungens ekonomiska politik såg ut i verkligheten eller hans verkliga betydelse, utan det *narrativ* om detsamma som han och hans allierade kommunicerade. Detta ganska abstrakta begrepp – *narrativ* – har operationaliserats för att göra det mer hanterbart: Varje enskild medalj är bärare av ett *budskap*. Budskapen varierar från medalj till medalj och tillsammans bildar de ett större *narrativ*, i vårt fall på temat ekonomi. När medaljerna analyseras så är det deras olika *politiska budskap* som kommer (re)konstrueras. Detta begrepp korresponderar alltså mot en lägre metodologisk abstraktionsnivå. För att (re)konstruera budskapen kommer vi särskilt ta fasta på två av de fyra beståndsdelar inom en monarks ”*master fiction*” som diskuterats i det föregående avsnittet, nämligen symboler och språkliga konstruktioner. Det är genom dessa två ingångar – medaljens bildmotiv och text – som dess primära politiska budskap kan extraheras. Jag kommer närma mig dessa med hjälp av fyra ingångar som motsvarar metodens lägsta abstraktionsnivå. Studien kommer (re)konstruera budskap som förmedlas genom en medaljs:

- *Bilder* (bildval och naturalistisk avbildning)
- *Symbolik* (ikonografi)
- *Skriven text* (skrift)
- *Intertextualitet* (litterär citering och referenser)

Med *bilder* avses budskap som kommuniceras genom naturalistisk avbildning i ”motsats” till symbolik och sinnebilder. Om man exempelvis betraktar ett naturalistiskt motiv över ett expansivt jordbruk så är budskapet framgång i lantnäringarna. Betraktar man i stället ett motiv av en person med attributen spade och plog så rör det sig om *symbolik* – en personifiering av jordbruket – där budskapet förutsätter att det semantiska innehållet i symboliken kan avkodas liksom ett språk. (Några täta skott finns förstås inte häremellan). I vårt fall är symboliska motiv långt vanligare än naturalistiska. Medaljernas bildmotiv var laddade med mångbottnad symbolik och

liksom ett alfabet fanns det ett etablerat konstnärligt system för att avläsa det; medaljkonsten var en hel vetenskap och i allmänhet tillkom mycket litet godtyckligt. Den ikonografiska analysen syftar till att frilägga majoriteten av det politisk-ekonomiska budskap som medaljens bildmotiv avsiktligt laddats med. Två metoder kommer användas härtill, en för att identifiera symbolikens beståndsdelar och en för att avkoda dess semantiska innehåll.

För identifikation kommer två verk vid behov konsulteras: Bror Emil Hildebrands deskriptiva standardverk¹ över svenska kungliga medaljer från 1875 och ett (med medaljerna samtida) planschverk² där Gustav III:s medaljer finns avbildade och summariskt beskrivna. (Det senare har vi anledning att återkomma till). För hjälp att avkoda medaljkonstens symbolik kommer vi vända oss till historiska källor. Samtidens främste expert på medaljkonsten, Gudmund Jöran Adlerbeth (1751–1815) publicerade 1791 en avhandling³ om konventioner i medaljkonsten som i allt väsentligt var en 132 s. lång instruktionsmanual över hur allt estetiskt och litterärt i medaljer skulle utformas och tydas (Tunefalk 2015, 163). Adlerbeth ger här värdefull nyckel till att tolka medaljkonstens symboliska värld. Tre faktorer gör texten särskilt fruktbar för syftet: För det första är texten, som byggde på ett tal från 1787, samtida med Gustav III:s regeringstid. För det andra representerar den Vitterhetsakademins konventioner och estetiska förfaranden – upphavsorganisationen för de kungliga medaljerna. För det tredje var Adlerbeth själv Vitterhetsakademins förste sekreterare, arbetade med medaljer och var förmodligen den som vid tiden utövade störst inflytande över medaljkonsten i landet (Tunefalk 2015, 163–165). Adlerbeths avhandling fungerar som det primära verktyget för att avkoda symboliken, men detta i dialog med tidigare forskning.

Tillvägagångssättet är inspirerat av konsthistorikern Erwin Panofskys (1892–1968) metod för ikonografisk analys. Enligt honom genomförs en ikonografisk tolkning av ett konstverk i tre steg. (1.) *Pre-iconographical description* ("Objektiv" beskrivning av konstverkets "naturliga" element) (2.) *Iconographical analysis* (Tolkande analys av konstverkets symboler och allegorier). Panofskys tredje tolkningsnivå syftar till att ringa in konstverkets kulturella och sociala kontext genom omedvetna stildrag, vilket inte är aktuellt för oss (Boström 2004, 12–13; NE.se:

¹ Hildebrand, Bror Emil. 1875. *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, prakt mynt och belöningsmedaljer. Andra delen*. Stockholm: Kongl. Vitterhets historie och antiqvitets akademiens förlag.

² Gillberg, Jacob et al. (okänt tryckår). *Skådepenningar öfver de Förnämsta Händelser som tillhöra Konung Gustav III:s historia*.

³ Adlerbeth, Gudmund. 1791. "Anmärkningar rörande det som förnämligast bör i akttagas vid Skådepenningars uppgifvande, författ. Af Hr. Gudm. Adlerbeth" *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar. Andra delen 1791*. Stockholm: And. Zetterberg, s. 81–212.

”Ikonografi” avläst 05.12.2023.). Den andra delen av metoden rör budskapen genom text. Den första ingången härtill är helt enkelt en (re)konstruktion av det huvudsakliga politiska budskap som förmedlades genom *skrift*. Den andra tar fasta på en aspekt hos skriftens *intertextualitet*: citat och referenser. På vissa medaljer byggde nämligen delar eller hela skriften på citat eller referenser till antik litteratur eller antika mynt. Historikern Henrika Tandefeldt uppmärksammade 2008 att det häri kunde finnas ytterligare politiska undertoner som kompletterade ett budskap, vilket gör det motiverat att utforska citatens större sammanhang (Tandefeldt 2008, 180–181). Gudmund Adlerbeth uttryckte själv att det fanns ett värde i att det som skrivits av en klassisk författare ”i en aflägsen tid eller i olika omständigheter, kan passa äfven till ett nytt tillfälle.” (Adlerbeth 1791, 116). Den här ingången syftar alltså till att identifiera de antika källor och klassiska sammanhang som medaljernas texter citerar eller refererar till och erbjuda möjliga tolkningar över hur de kan ha fungerat som ytterligare en kommunikativ nivå för att skapa legitimitet.

Eftersom vi inte kan känna till om motivet bekom en citering eller referens faktiskt var politik eller inte – om detta tiger Adlerbeth – utan bara frågar hur de skulle kunna tolkas politiskt så föreligger en uppenbar risk för övertolkning. Adlerbeth underströk dessutom att citering av antika författare på medaljerna, om än betydelsefull, inte var något krav (Adlerbeth 1791, 116). Detta motiverar försiktighet vid analys. Det är naturligtvis fullt möjligt att godtyckliga eller enbart estetiskt motiverade citat förekom. Avslutningsvis ska understrykas att dessa fyra metodologiska ingångar (bilder, symbolik, skriven text och intertextualitet) inte är möjliga att tillämpa på alla medaljer. Vissa medaljer saknar antika citat, andra har få eller inga symboliska motiv. Respektive ingång tillämpas alltså där det är möjligt.

4. Medaljen som medium

Begreppet medalj är idag främst förknippat med en tävlingsvinst men dess historiska funktion var mer elastisk. Jag kommer här uteslutande fokusera på det som under aktuell period kallades *skådepenningar* eller *medailles*, vars funktion inte var att cirkulera som mynt eller delas ut som tävlingspris. Medaljerna var som regel runda, slogs i metall (guld, silver eller brons) och kom i olika storlekar (Haidenthaller 2021, 247, 297–299). Åtsidan visade den individ som medaljen hugfäste minnet av, och frånsidan den händelse eller gärning som kommemorerades. I det följande kommer vi uteslutande tala om kungliga medaljer – medaljer som avbildade kungen eller kungafamiljen och som regel tillverkades på kronans initiativ.

Enligt sin tids stora auktoritet på området, Gudmund Adlerbeth (1751–1818), skulle en medalj vara ”ärnad till åminnelse af en viss person, i anseende till dess lynne och egenskaper; eller [...] dess gärning eller händelse” (Adlerbeth 1791, 184). Parallellt med åminnelsen var medaljen också en hyllning till monarken. Porträttet och officiella titlar stod också för en form av kunglig representation. För den som förfogade över medlen att slå medaljer var de alltså medium för att sprida sitt rykte, sin propaganda och att göra maktanspråk (Alm 2002, 54–56; Alm 2001, 68–69; Haidenthaller 2021, 11–14, 305). Ädelmetallen gav också medaljen en avsevärd monetär exklusivitet vilket i sig gjorde den till ett statusobjekt. Samtidigt höll den en immateriell idé genom monarkens representation – kungens makt och status – en symbolisk exklusivitet. Medaljen kunde naturligtvis också ha ett personligt värde för en samlare. Vidare krävdes (klassisk) bildning för att förstå latinet och penetrera de olika nivåerna av allegoriska bilder. Medaljen var med andra ord ett medium som engagerade både visuellt, taktilt och intellektuellt, som både exkluderade och inkluderade (Haidenthaller 2021, 14, 19–21, 277).

De kungliga medaljerna producerades primärt av och till samhällseliten och Gustav III:s regeringstid (1771–1792) såg det mest omfattande politiska bruket av medaljväsendet i svensk historia och förmodligen dess mest grundliga institutionalisering (Haidenthaller 2021, 18–19, 281). Huvudprojektet var framställningen av en *historié metallique*, en kronologisk medaljhistoria, som skulle hugfästa händelser och dåd från kungens regeringstid, vilket var populärt inom de europeiska hoveliterna (Alm 2002, 54; Sarkany 1992, 28). Gustav III:s medaljhistoria beställdes 1782 och skulle bestå av 110 motiv. 27 redan befintliga medaljer skulle inkorporeras och övriga 83 nyttillverkas och samtidens stora medaljörer, Gustaf Ljungberger (1733–1787) och Carl Gustaf Fehrman (1746–1798) anställdes till projektet (Alm 2002, 72–73).

En särskild roll i detta dyra och omfattande arbete hade Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien som under kungens vakande öga fick i uppgift att presentera medaljförslag, granska och censurera medaljmediet. Som historikern Mikael Alm understrukt fungerade Vitterhetsakademien således som en kunglig propagandaapparat: Alla medaljförslag, både inom och utanför projektet, underkastades noggrann granskning och ramarna för konstnärlig frihet var således villkorade. Medaljhistorien utgjorde alltså en form av propaganda – enligt Alm en blandning av officiell historieskrivning och äreminne över kungen och hans regim (Alm 2002, 54, 70–72; Alm 2001, 68, 80). Gustav III stod för samma monarkistiska absolutism som man under frihetstiden försökt inskränka och som man i västvärlden börjat vända sig emot under 1700-talets andra hälft, kanske tydligast genom amerikanska självständighetsförklaringen 1776 och franska

revolutionen 1789. Legitimitetsbehovet motiverade att tillgängliga verktyg begagnades. (Alm 2002, 18–20).

Kungen var själv mycket involverad i projektet. Han granskade samtliga (!) medaljförslag och utövade stort inflytande på ämnesvalen (Alm 2002, 71–72; Haidenthaller 2021, 294–295). Förslag och skisser skickades mellan Akademin och kungen och slutligen för vidareutveckling till konstnärer och medaljörer. Före gravering granskades förslagen en sista gång av kungen. Medaljören överförde sedan teckningarna till en vax- eller gipsmodell som utgjorde förlagan till graveringen av stålstamparna (Haidenthaller 2021, 16–18, 294–295; Tandefeldt 2008, 81). Parallellt planerades ett omfattande planschverk i vilket alla medaljer skulle avbildas tillsammans med översättningar och förklaringar: *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustaf III:s historia*. Ambitionen var att trycka planschverket i den för tiden enorma upplagan 1000 exemplar. Gravyrer tillverkades av kopparstickarna Jacob Gillberg (1724–1793), Mårten Heland (1765–1814) och Johan Grandel (1754–1830) (Alm 2002, 55–56, 73, 78–79). Ingetdera projektet hann bli färdigt. Den absoluta majoriteten av medaljer och kopparstick tillkom mellan 1782 och 1792, och vid kungens död samma år, som tog luften ur projektet, var ca: 68 slagna och 86 gravyrer färdigställda. Arbetet med medaljhistorien, som mot slutet helt skiftat fokus till planschverket, lades efter några vändor ned 1803 (Alm 2002, 55–56, 74; Alm 2001, 69). En ofullständig upplaga av planschverket gick emellertid i tryck 1858 (Sarkany 1992, 30). Halvfärdiga varianter och lösblad verkar dock ha funnits i cirkulation i sin samtid.

Traditionellt gavs medaljer som diplomatisk gåva till ambassadörer, utländska dignitärer, och som belöningsgåva till underordnade som erhållit kunglig gunst – en ceremoni begränsad till aristokratin. De kunde också delas ut vid särskilda högtider, festligheter eller riksdagarna – något som i sig gjorde medaljerna till statusobjekt – men kunde också köpas på Kungliga Myntet, i städernas boklådor eller på andrahandsmarknaden (Alm 2002, 76–77; Haidenthaller 2021, 223, 297–299; Landstedt 2023, 274–275). Inhemska och utländska samlare kunde samla privat – en sysselsättning som kunde vara utbredd i bättre beställda kretsar. Medaljer sågs också som tidsdokument och som komplement till bibliotek. En särskild kultur existerade kring studier av desamma och det fanns speciella medaljkabinett för beskådning, hantering och förvaring (Haidenthaller 2021, 229, 236ff). ”Mottagarna” av budskapen på de kungliga medaljerna dominerades under 1700-talets andra hälft av hovfolk, adeln, välbeställda borgare och andra ståndspersoner vilka, liksom grupper som akademiker och konstnärer, även kunde ha egna medaljsamlingar (Haidenthaller 2021, 253, 261).

Ambitionen med planschverket var emellertid att vidga kretsen av mottagare genom att minska priset, översätta latinet och tillhandahålla historiska förklaringar. Det skulle, i delar eller i sin helhet, delas ut som gåvor eller säljas, både i Sverige och i utlandet. Mottagarna var enligt Alm också hovfolk och de bättre bemedlade, men i högre utsträckning även borgerligheten och den framväxande medelklassen: ämbetsmän, akademiker, handelsmän, affärspersoner etc. Förmodligen förväntades även en ”nedsippring” i andra samhällsskikt (Alm 2002, 79–80). Medaljerna och planschverket var alltså ett medium inte primärt riktat till den breda massan, utan individer med makt, inflytande och bildning – grupper hos vilka legitimiteten var särskilt viktig att vidmakthålla.

5. Forskningsläge

Forskningsläget kring medaljer är ganska splittrat och består av en rad överlappande forskningsfält som konstvetenskap, (idé)historia, arkeologi, latin och medievetenskap – en mångfald som också finns representerad i forskningen kring tidigmodern politisk legitimitet. Från ett internationellt forskningsläge kan två verk i synnerhet nämnas. Kulturhistorikern Peter Burke har i sin inflytelserika studie av hur Ludvig XIV (1638–1715) framställdes i officiella berättelser givit exempel på hur en mängd olika kanaler samspelade i kungamaktens försök att styra allmänopinionen: bildkonst, text, symboler, ritualer byggnader, mynt och medaljer (Burke 1996, 15–16, 102–107, 113). Återkommande teman var att identifiera honom med stora män som Alexander den store, omgärda honom med klassiska attribut och antika gudar (Burke 1996, 44, 51, 79, 93, 102, 111). Man tillskrev honom också olika egenskaper och roller som ”le Grand”, att ha god smak, gott omdöme, vara bildad, vara ”näbar”, vara en konsternas beskyddare etc. (Burke 1996, 51, 70, 129).

Kulturhistorikern Lynn Hunt har vidare tolkat franska revolutionen med politisk legitimitet som ramverk. I revolutionärernas uppgörelse med den äldre politiska ordningen studerar hon hur man sökte konstruera en ny revolutionär legitimitet, i motsats till monarkins gamla, genom symboler, bildmotiv, materialitet, kläder, text, tal och medaljer (Hunt 1984, 52–55, 87–88, 113–115, 213–236). Vi måste alltså också förstå den officiella berättelsen som utbytbar och föränderlig. I ett svenskt sammanhang visade konsthistorikern Allan Ellenius redan 1966 hur den svenska stormaktstidens officiella konst, arkitektur, litteratur, medaljer etc., bar ideologiskt innehåll och hur bildspråk var ett verktyg för politisk propaganda. I medaljkonsten kan de religiösa och mytologiska inslagen särskilt märkas: I 1600-talsmotiven framställdes kungen som

av Gud sanktionerad eller illustrerad som en antik gudom (Ellenius 1966, 63–64, 106–107, 156–159, 179–184).

Forskningen kring Gustav III och hans regeringstid är i allmänhet mycket omfattande och det finns en tydlig trend att forskare intresserar sig för politiskt bruk av materialitet, bilder och berättelser. Ett tidigt exempel är en studie av litteraturvetaren Sven Delblanc (1965) där den litterära och filosofiska kontexten för kungens bruk av motiven ”ära” och ”eftervärlid” undersökts. En ”eftervärlds doktrin” dominerade enligt Delblanc sammanhangen – projektet att aktivt konstruera eftervärldens bild av sig själv (Delblanc 1965, 167ff). Delblanc spårar ”äremotivet” över kungen i både samtida text, teater, statyer, bilder och tog dessutom två kungliga medaljer som exempel, i vilka kungen ikläddes rollen som hjälten Herkules från antik mytologi. (Delblanc 1965, 139–140, 152–153, 167–186). Att en mer spatial propagandistisk medvetenhet existerade vittnar konsthistorikern Sten Åke Nilsson om, som menar att den offentliga konsten i Stockholm efter Gustav III:s maktövertagande i högre grad kom att domineras av kungabilder (Nilsson 1993, 19). Och till och med gustavianska kläder har rönt vetenskapligt intresse som medel för kunglig maktutövning.⁴

Svensk forskning på det gustavianska medaljväsendet består antingen av tematiska studier med medaljer som ett källmaterial bland flera, eller av större specialstudier. Av det förra finns flera exempel. Här kan historikern Henrika Tandefeldts studie (2008) nämnas, om hur Gustav III utövade makt genom symboliska medel i ceremonier, symboler och retorik. Bland annat har hon undersökt praktikerna kring utdelningen av kungliga nådevedermälen (belöningsmedaljer, utmärkelsetecken, ordnar, mm.) som instrument för att härska, och ser det som ett system för att belöna och säkra lojalitet eller på andra gynnsamma vis utföra (politiska) manövrar (Tandefeldt 2008, 39, 67–68, 84–85, 94–95, 105ff). Hon menar även att kungen sökte spela ”rollen” som (legislativ och politisk) reformkung och har bland annat analyserat den kungliga medaljen över instiftandet av Vasa hovrätt 1775. Hon menar att bildspråket och textens anspelning på antika författare kompletterade det officiella narrativ kungen omgärdade instiftandet med: ”Rättrådighetens seger”, samt politisk kritik av frihetstiden (Tandefeldt 2008, 180–182, 224–

⁴ Se Dotlačilová 2023 och Rangström 1997. Rangström har noterat att händelserna för vilka kungens bevarande plagg tillverkats/bars i 18 fall av 20 korresponderar med händelser som finns representerade i *historié metallique* (Rangström 1997, 13–16). På ett liknande sätt har litteraturvetaren Annie Mattson noterat att det cirkulerade satiriska smådesskrifter i form av ”krönikor” över kungens ”stora dåd och händelser”, vilka sammanföll med de man lyfte fram i *historié metallique* samt att man även gjorde satir av vissa medaljer (Mattson 2010, 47, 118, 129, 199, 271–282)

230). Hon förstod referenser och allusioner till antiken som ett sätt för kungen att skriva in sig själv i en tradition av stora härskare och dygdiga stormän (Tandefeldt 2008, 229).

Liknande slutsatser har dragits av konstvetaren Christopher Landstedt i hans avhandling om kungliga fester och visuell kultur i det gustavianska Sverige. Liksom Tandefeldt ser han den nyklassicistiska stilen som inte bara estetisk, utan som ett sätt för kungen att koppla ihop sig själv med framgångsrika antika regenter (Landstedt 2023, 197). Festerna förstod Landstedt som en mötesplats mellan en rad konstformer – bild, teater, opera, medaljer, skulpturer etc. – vars helhet bar en kraftigare effekt på människor än de enskilda delarna. Mynt och medaljer ingick häri och Landstedt ser dem som verktyg för att legitimera den händelse de kommemorerade eller tillverkades i anslutning till – en del av kungens medvetna och selektiva bygge av sitt eftermäle (Landstedt 2023, 31, 199–201, 274–275).⁵

Det tveklöst mest omfattande greppet om de kungliga medaljerna med legitimitet som ingång företräds av historikern Mikael Alms studie (2002) av hur Gustav III och Gustav IV Adolf sökte skapa och upprätthålla politisk legitimitet genom medaljer och ceremoniella tal. Alm spårar det kungliga legitimitetsbehovet mot den vid tiden vacklande europeiska absolutismen och analyserar medaljer ur planschverket som rör inrikes- och utrikespolitik. Alms upptagenhet är vid kungens *självbild* och därigenom de roller medaljerna genom språk och bild tillskrev honom och har häri urskilt fyra grundnarrativ: Kungen var den politiska endräktens, trygghetens och frihetens beskyddare och förkroppsligade samtidigt en medborgerlighet (Alm 2002, 89, 102). Rollen som riksfrälsare (från frihetstiden) var också ett särskilt närvarande tema. Alm understryker vidare att reformer hade en viktig plats i medaljmediet och i kungens legitimitetssträvan (30% av planschverkets medaljer rörde olika reformer) (Alm 2002, 28–29, 107). Vidare har Alm identifierat rollen som vårdare av religionen, krigsmakten, lagen, vetenskaperna samt det ekonomiska livet. Han står här för den enda ingången till de medaljerna med ett ekonomiskt perspektiv. På knappt en och en halv sida beskriver han översiktligt (och utan bilder) hur kungens omvårdnad om jordbruket, handeln, bergsbruket och det ekonomiska systemet är ett genomgående koncept bland de medaljer som rör ekonomin. Vidare understryks beskydd och expansion av handeln, lyckade reformer och ett befrämjande av jordbruket. Det är berättelsen om en framgångsrik ekonomi som kommuniceras. Men snarare än att vara föremål för någon djuplodande analys kategoriserar Alm dessa medaljer brett under en berättelse om kungen som

⁵ Landstedt har analyserat medaljen över kungens hälsoresa till Aachen 1791 och visat att den kommunicera en officiell (och snarast fiktiv) berättelse. I själva verket var var resan 1791 ett svepskäl för att besöka den franska kungafamiljen efter franska revolutionen (Landstedt 2023, 184–185).

”vårdare”. (Alm 2002, 112–113). Här framgår alltså dels att kungen tillskrevs legitimerande roller, dels på olika sätt framställde ekonomin som framgångsrik. Alm har också betonat den officiella tystnaden som förutsättning för medaljväsendet och ser den som ett sätt att upprätthålla diskursiv auktoritet (Alm 2002, 83–85). Han har också noterat att Gustav III:s medaljer nästan helt saknar teokratiska element, det vill säga kristna argument, utöver stundtals religiöst färgad retorik. Detta förstår han som en konsekvens av 1700-talets sekularisering, att gudsbegreppen började förlora sin legitimerande potential och att medaljerna var anpassade efter en sådan ”rationaliserad” publik (Alm 2002, 166–173).

Enstaka större svenska verk med medaljer som huvudsakligt studieobjekt existerar också. Konsthistorikern Ylva Haidenthaller har studerat de praktiker och betydelser som omgärdade svenska tidigmoderna medaljer (2021). Haidenthaller menar att medaljer var en av de fronter av visuell kultur där kungen sökte etablera bilder av sig. Liksom Alm ser hon Gustav III:s medaljer som del av ett politiskt maktspel och anspråk på auktoritet. Enligt henne använde han medaljerna ”for self-fashioning, for commemoration, to reward, and as diplomatic gifts” och att han genom planschverket, utannonseringar i dagstidningarna och andrahandsmarknaden dessutom skapade och hade tillgång till nya kanaler för att nå ut med dem (Haidenthaller 2021, 288, 305–306).

6. Källmaterial

Av de 68 färdigställda medaljerna och 86 färdiga gravyrerna som utgör Gustav III:s *historié metallique* kan 20 räknats till dem som på olika sätt rör den inhemska ekonomin. Urvalsprinciperna för vad som räknas till ”ekonomi” har bestämts utifrån temana penningväsendet, bankväsendet, statsfinanserna, livsmedelspolitiken samt handel & näringar. Det är också med dessa som medaljerna med ekonomiskt tema bäst sammanfattas. Det är inte omöjligt att fler medaljer kan tolkas med ett ekonomiskt perspektiv men dessa 20 är de som klart kan knytas till ämnet. Av dem kommer 15 medaljer analyseras. Budskapen hos de 5 utelämnade har bedömts så pass snarlika de övriga, att de 15 för syftet ansetts representativa för samtliga.⁶ Urvalet har alltså styrts av en princip om innehållslig variation framför kvantitet. Av de 15 består 10 av slagna medaljer och 5 av motiv från planschverket som aldrig hann slås. De slagna exemplaren ingår i Uppsala universitets myntkabinett vid *Gustavianum*. Tillkomstinformationen är knapphändig

⁶ De utelämnade kungliga medaljerna är: ”Kronprinsens resa till bergslagen 1768”, ”Kronprinsens födelse 1778”, ”Diskontkompaniet förstatligas 1787”, ”Kungens omsorg om handel och sjöfart 1782”, ”Guld- och silvermyntets gångbarhet (II) 1776” (den sistnämnda finns enbart i planschverket).

och det årtal som är präglat på medaljen säger ingenting om tillkomst i tid. Merparten av medaljhistorien tillkom 1782–1792 men eftersom man även lät inkorporera ett antal redan slagna medaljer får vi klassificera dem brett som tillkomna mellan 1772–1792.

Medaljerna är i nyklassicistisk stil vilken dominerade den europiska konsten 1750–1820 och präglas av starka referenser till antiken. Alla är i silver och tillverkade vid Kungliga Myntet i Stockholm. Proveniensen för enskilda medaljer har inte varit möjliga att fastslå och inventarielistorna från perioden omtalar bara Uppsala myntkabinetts totala antal medaljer över enskilda monarker. Exempelvis får vi veta att det i juli 1784 fanns 37 medaljer över Gustav III i samlingarna.⁷ Förmodligen hamnade medaljerna i kabinettets ägo genom antingen (privat) donation, eller så utgjorde de en form av pliktexemplar som regelbundet skickades till myntkabinettet direkt från myntverket.⁸ I det förra fallet kan vi alltså anta att de som i sin samtid tog del av medaljernas budskap ursprungligen var välbeställda samlare eller mottagare av dem som nådegåva – och givetvis alla de man visade upp medaljerna för. Vad gäller det senare var myntkabinettet en stor sevärdhet i Uppsala under 1700-talets andra hälft, varför inte bara akademiker och antikvarier utan även besökare sannolikt besåg samlingarna (["https://www.gustavianum.uu.se/samlingar/myntkabinett"](https://www.gustavianum.uu.se/samlingar/myntkabinett) avläst 05.12.2023).

Enligt Ylva Haidenthaller kunde de kungliga medaljerna beställas i två storlekar: stor och liten (Haidenthaller 2021, 299) Sju av de undersökta medaljerna har en diameter på 4,2 cm och vikt på ca: 33g. Fyra har en diameter på 5,6 cm och en vikt på ca: 60g. Det är troligt att de motsvarar ”stor” respektive ”liten”. 1773 publicerade numismatikern Carl Reinhold Berch en skala⁹ över de vanligaste storlekarna på mynt och medaljer där 26 olika klasser efter diameter uppräknas, där den minsta klassen (1) hade en diameter på ca: 1,4 cm och den största (26) 9,4 cm (Haidenthaller 2021, 246–247). Utifrån Berchs skala skulle de små medaljerna kunna räknas till den 11:e klassen och de stora till den 17:e.¹⁰ Marknadspriset på de förra *kan* ha legat kring 2–2,5 riksdaler och de senare 5.¹¹ Som jämförelse kunde en tunna (142–165 liter) råg kosta lite mer

⁷ UUA. Räkenskapsarkivet, F IX [Myntkabinettet]. Inventarieförteckningar 1753–1876. 1.4.

⁸ Skriftlig kontakt med Gustavianums 1:e antikvarie Ragnar Hedlund 03.12.2023.

⁹ Berch, Carl Reinhold. 1773. *Beskrifning öfwer svenska mynt och kongl. skåde-penningar, som til denna tid, antingen i stora cabinetter wärkeligen äro gömde, eller i böcker finnas afritade: [...]* På kongl. Upsala acad. kostnad til trycket befordrad. Uppsala: Joh. Edman.

¹⁰ I både storlek, vikt och silvervärde motsvarade de små medaljerna Gustav III:s 1-riksdalersmynt.

¹¹ Silvervärdet i de små medaljerna (33g) var år 1787 lite mer än 1 rdr och de stora (60g) ca: 2 rdr. Enligt Alm kostade en stor kunglig silvermedalj runt 5 rdr år 1800 (Alm 2002, 77). Om detta var giltigt även under 1700-talets sista årtionden så borde medaljens nominella värde varit runt ca: 2 ½ gånger större än silvervärdet. Med denna logik bör de små medaljerna ha kostat runt 2–2,5 rdr och de stora runt 5 rdr. Se Dagligt Allehanda nr: 283, 03.12.1787 för prislista. [*1 lod = 13,1g silver; 1 riksdaler = 48 skilling, 1 skilling = 12 run dstycken.*] (Lagerqvist 2011, 48, 131). (Denna uträkning måste ses som en allmän uppskattning).

än 3 rdr år 1785, ungefär hälften av en styrmans månadslön, för att inte tala om de mycket låga arbetarlönerna. Priset på silvermedaljerna var alltså kännbart men inte oöverkomligt för de hjälpligt välbeställda. Att samla var naturligtvis en annan femma och Alm har hävdat att priserna, snarare än svårigheterna i tolkning, torde ha varit medaljernas verkligt exkluderande faktor. (Grundbudskapet, menar han, var ju tydligt nog: hyllning av kungen) (Alm 2002, 77).

Medaljernas *åtsida* (framsida) visar Gustav III:s bröstbild i högerprofil, gravörens namn och texten: GUSTAVUS III · D(EI) · G(RATIA) REX SVECIAE ∴ ”Gustav III av Guds nåde Konung av Sverige”. Motivet på *frånsidan* (baksidan) visar, antingen genom naturalistisk avbildning eller genom allegori den särskilda gärning eller händelse som kommemoreras. Ovanför bilden på frånsidan finns längs medaljens kant en *legend*, en kort text på latin som på ett målning vis ger information till bilden, ibland genom citering från antika författare. Under frånsidans motiv finns en *exergus*, en inramad textruta med mer konkret information om ämnet, ofta med datum. (Adlerbeth 1791, 86–89, 108, 115, 132, 170; Alm 2002, 56–58). Åtsidan upplyser betraktaren om att det dåd eller den händelse som kommemoreras kan tillskrivas kungen (Haidenthaller 2021, 8). (Alm har också påpekat att den avbildade individen kan ses som budskapets avsändare.) (Alm 2002, 56). Men med undantag för denna grundläggande förutsättning för studien är frånsidan det primära studieobjektet. Språket i de kungliga medaljerna är uteslutande latin och för latinska översättningar har Emanuel Svenbergs *Översättningar av latinet på svenska kungliga medaljer* (2013) använts. Detta standardverk är inget analytiskt arbete utan en samling översättningar där också eventuell citering till antika författare noterats. Det täcker dock inte in alla analyserade motiv och där ingenting annat anges är översättningen min egen.

7. Analys

7.1 Reformkungen

7.1.1 Indragna helgdagar 1772

I november 1772 genomfördes en helgdagsreduktion och ungefär 2/3 av de årliga svenska helgdagarna drogs in från 1773 års början. En reduktion hade diskuterats under hela frihetstiden och planerades vid 1772 års riksdag, men sköts upp med anledning av statskuppen. Motiven var både moraliska och ekonomiska. En inskränkning ansågs motverka lathet och dessutom öka den inhemska produktionstakten, som vissa, i nyttoinriktad och merkantilistisk anda, hävdade hämmades av alltför många vilodagar. Bönderna var i allmänhet motståndare till reformen och som motargument framfördes både sociala och religiösa motiv (Malmstedt 1994, 263–265).

Reduktionen kommemorerades i en medalj och nedanstående exemplar är av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig. 1: Åtsida och frånsida på medaljen över helgdagsreduktionen 1772. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201105. (Alvin: 79036). (Public domain).

Åtsidan visar CG Fehrmans bröstbild av Gustav III. Frånsidan är signerad av densamme och visar två kvinnor i antika klädedräkter vända mot varandra som tar varandras händer. Den högra håller en hammare i sin vänstra hand som vilar på ett städ. Den vänstra kvinnan har en olivkrans på huvudet och lutar sin högra arm på en spade. Bakom henne står en plog. Legendens lyder: IN LUCRO QUAE DATUR HORA ·, och exergen: XXIII FESTA ANNIVERS(ARIA) · ABROGATA IV NOV(EMBRIS) MDCCLXXII ·

Enligt Adlerbeth skapas sinnebilderna av olika vetenskaper och konster genom att kombinera en kvinna med respektive attribut (Adlerbeth 1791, 144–146): Den högra kvinnan bör således vara den svenska bergshanteringens och den vänstra jordbruket. I Svenbergs översättning lyder legenden: *Den tid som skänks räknas som vinst*. Och exergen: *23 årliga helgdagar avskaffades den 4 november 1772* (Svenberg & Sjökvist 2013, 393). Som Svenberg noterat är legenden ett citat från Ovidius *Tristia*, 1.3.68., den brevsamling som Ovidius skrev i sin landsflykt från Rom i vilken han skildrar och sörjer sin exil. I sitt sista farväl till sina vänner före avresan berättar Ovidius att *in lucro est quae datur hora mihi* – för mig är (den sista) timmen som ges (bland er) en vinst/ynnest. (fritt översatt) (Ovid. Trist. 1.3.68.) Med det intertextuella perspektiv som anläggs här får referensen tolkas som mer estetiskt än politiskt motiverad då ingen klar politisk underton kan urskiljas.

Slutsats: Medaljen ansluter sig till den merkantilistiskt präglade argumentationen om nytta. Genom text och symbolik kommunicerar den budskapet att helgdagsreduktionen innebär en vinst, sannolikt för näringarna. Detta genom att människor kan arbeta mer, vilket ökar näringarnas förkovran – här särskilt bergshandlingens och lantbrukets. I merkantilistisk anda uppvisar Gustav III således omtanke om nyttan och de inhemska näringarna.

7.1.2 Förordning om fri utförsel av spannmål 1774

Både in- och utrikeshandeln var i det merkantilistiska Europa hårt reglerad och alltsedan en svår hungersnöd 1771–1772 förelåg ett exportförbud på spannmål i Sverige. När Gustav III:s nyutträdde statssekreterare Johan Liljencrantz (1730–1815), som förmodligen var fysiokratiskt inspirerad, lät upphäva densamma 1774 efter två år av goda skördar var detta del av en reformistisk akt längs en linje som redan det gamla mösspartiet företrätt: En uppluckring av regleringsekonomin (Holmesson 2023, 7; Magnusson 2022, 261). Redan året därpå (1775) drogs dock exportfriheten in igen (Heckscher 1949b, 667–668). Trots att den bara varade i ett år hugfästes den i en medalj, vilket visar att reformen måste ha varit av stort symbolvärde. Nedanstående är av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig 2: Åtsida och frånsida på medaljen över förordningen om fri utförsel av spannmål 1774. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201112. (Alvin: 79029). (Public domain).

Åtsidan visar CG Fehrmans bröstbild av Gustav III. Frånsidans motiv är signerat densamme (F) och föreställer ett enmastat, seglande handelsfartyg efter antikt snitt med den tydligt markerade ”svanhalsen” i fören (*prora*) och ”fjäderutsmyckningen” *aplustre* i aktern. Seglet är fyllt och i masttoppen sitter en sädeskärve. Legendens lyder: ARATRO DIGNUS HONOS, och exergon: FRUMENTI EHEVENDI FACULTAS XXI IULII MDCCLXXIV.

Bilden av ett skepp med ett ax utstickande från framstammen symboliserar enligt Adlerbeth spannmålstillförsel (Adlerbeth 1791, 140) (Att sädeskärven här i stället är fäst i masten får kanhända ses som en estetisk avvikelse.) I Svenbergs översättning lyder legenden: *Värdig uppmuntran åt åkerbruket*, och exergen: *Tillåtelse att utföra spannmål den 21 juli 1774* (Svenberg & Sjökvist 2013, 395). Legenderna är en ordagrann citering från Vergilius landsbygdsvurmmande verk *Georgica* 1.505–507, där Vergilius vädjar om att Augustus ska rädda ett av krig och missdåd plågat romarrike, där ”non nullus aratro dignus honos” – *ingen heder finns för åkerbruket* (fritt översatt). (Verg. Georg. 1.505-507). Sammanhanget är intressant: det ligger nära till hands att tänka sig att Vergilius härjade italienska landsbygd likställs med det (av merkantilismen?) hämmade svenska jordbruket. Gustav III blir på så vis den Augustus som ska rädda landsbygden, men också avsluta den krigiska oordning och de missdåd som plågat landet. Det är inte otänkbart att det sistnämnda för den beläste fungerade som en referens till frihetstiden; en huvudstrategi för kungen och hans allierade var ju allmänt att svartmåla frihetstiden (Se ex. Tandefeldt 2008, 224)

Slutsats: Genom symbolik och text framkommer budskapet att exportfriheten är en i hög grad positiv reform och att Gustav III:s regim präglas av inhemskt spannmålsöverskott. Kungen genomdriver dessa reformer till uppmuntran/heder (*honos*) för landsbygden vilket lättar merkantilismens ok – en kommentar som antyder att man ansluter sig till den fysiokratiskt inspirerade synen på jordbruket där merkantilismens handelsregleringar sågs som något hämmande för bonden. Att minska de merkantila handelsregleringarna är alltså någonting positivt. Intertextuellt kompletteras budskapet ytterligare: Kungen sidordnas dessutom med kejsare Augustus som ska rädda den italiska landsbygden och avsluta missdåden och oordningen i Romarriket.

7.1.3 Marstrand inrättad till frihamn 1775

Statssekreterare Liljencrantz företrädde en ansats till uppluckring av den prohibitiva handels- och tullpolitiken i Sverige och sökte bland annat etablera frihamnar och fristäder inom landet. Valet för frihamn föll på Marstrand norr om Göteborg som gavs långtgående privilegier. Projektet förefaller ha varit relativt framgångsrikt men avvecklades under Gustav IV Adolfs förmyndarregering 1794 (Heckscher 1949b, 666; Magnusson 2016, 232). Någon medalj färdigställdes inte över frihamnens inrättande. Däremot finns den avbildad i planschverket.

Fig. 4: Kopparstick över åtsidan och frånsidan på medaljen över privilegiet att inrätta Marstrand till frihamn 1775. Bildkälla: Gillberg, Jacob et. al. (okänt tryckår) *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustav III:s historia*. Stockholm. (Gravyr nr: 40.). (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidans motiv är osignerat och visar i förgrunden till vänster den i havet liggande guden Portunus i antik klädsel, vilande mot en havsbest, och som med vänster hand överlämnar två nycklar till den till höger stående Merkurius. Den senare bär sin vingbeklädda hjälm och mantel, i vänster hand hållande en kaducé (merkuriestav), i höger nycklarna. Bakom dem, på en klippa, höjer sig Karlstens fästning. Legendens lyder: FESSIS LOCA GRATA CARINIS ·, och exergen: PORTUS MARIS STRAND · XV AUG(USTII) MDCCLXXV ·

Motivet är symboliskt. Den romerska gudomen Portunus (lat. *portus* – hamn) var bland annat hamnars och nycklars gud, och representerar här sanktionen att inrätta Marstrand till frihamn (O.C.Dictionary 2012, 1191. ”Portunus”). Det är möjligt att han symboliserar kungen själv som genom privilegium tillhandahåller frihandelns nycklar. Dessa överlämnas till guden Merkurius, symbolen för ekonomi och kommers (Adlerbeth 1791, 142; Landstedt 2023, 246, 277). Legendens lyder i översättning: *Välkommet viloställe för tröttade kölar*, och exergen: *Marstrands hamn, den 15:e augusti 1775*. Legendens är ett citat från Ovidius *metamorfoser* 11.390-395. I upptakten inför det trojanska kriget rycker Akilles far, den grekiske hjälten Peleus ut för att stoppa ett vargmonster. Han och hans följe tar sig upp i ett högt (fyr)torn, rest på en klippa, *fessis loca grata carinis* – *ett välkommet viloställe för tröttade kölar* (fritt översatt) – och åkallar gudomarna, vilket stoppar monstret (Ovid. Met. 11.390-395). Här används alltså en beteckning för Peleus ”fyrorn” om Marsstrand/Karlstens fästning (?).

Slutsats: Symboliken och texten kommunicerar budskapet att handeln med utlandet expanderar och stärks vilket görs möjligt av Gustav III; han ger frihandelns nyckel (Marstrand) till

Merkurius (kommersen) och genomdrivar positiva reformer i en riktning som tummar på merkantilismen, vilket är positivt.

7.1.4 Myntreformen 1776

1776 sjösatte statssekreteraren Liljencrantz en omfattande och omtalad finansplan som bland annat höll en myntrealisation. Avsikten var att stabilisera det inhemska penningvärdet som varit i gungning sedan 1760-talet, detta genom att minska myntfloran och helt överge pappers- och kopparmyntfoten till förmån för silvermyntfot. Trots omstridd i sin samtid brukar den anses som lyckad (Heckscher 1949b, 782–785; Lönnroth 1986, 54; Magnusson 2022, 256). Någon medalj färdigställdes aldrig över reformen, däremot kommemoreras den i planschverket.

Fig. 3: Kopparstick över åtsidan och frånsida på medaljen över myntreformen 1776. Källa: Gillberg, Jacob et. al. (okänt tryckår) *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustav III:s historia*. Stockholm. Gravyr nr: 43. (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidans motiv är osignerat och föreställer en kvinna i antik klädsel, i höger hand hållande en balansvåg, i vänster ett ymnighetshorn ur vilket det flödar mynt. Legenderna ovan motivet lyder: REDEUNT IN AURUM TEMPORA PRISCUM. I exergon: XXVII NOV. MDCCLXXVI. Motivet är symboliskt. En kvinna bärande balansvåg (för kommers) och *cornucopia* (ymnighetshorn) är enligt Adlerbeth en personifiering av en myntinrättning (Alderbeth 1791, 141). Detta är den romerska gudinnan *Abundantia* (överflödet), vars ymnighetshorn representerar överflöd och rikedom, och här har hon givits rollen att företräda penningväsendet. Legenderna lyder i översättning: *Tiderna återvänder till det forna gyllene (tillståndet)*, och exergon: 27:e nov 1776 – datumet då realisationen trädde i kraft. Legenderna är en ordagrann citering från Horatius 4:e ode, 2:40, i vilken Julius Caesar tid hyllas och likställs med guldåldern i Rom (Hor. Od. 4.2.20). Vilken ”guldålder”

legenden syftar till får ingen uttrycklig förklaring. Att utmåla ständerväldet som på alla sätt skadligt var, som nämnt, en flitigt nyttjad metod för kungen och hans allierade. I människors närminne fanns dessutom den inflation och ekonomiska instabilitet som präglade 1760- och 1770-talen. Det är möjligt att ”guldåldern” betecknar en obestämd tid före ständerväldet; sensensens blir på så vis en indirekt kritik av detsamma och dess penningpolitik.

Slutsats: Texten och symboliken kommunicerar budskapet att penningreformen 1776 är lyckad och medför rikedom och överflöd. Den innebär dessutom en återgång till en guldålder, ett löfte om förbättring som också det kan vara en politisk pik mot frihetstidens penningpolitik. Kungen är den som bringar de gyllene tiderna åter, detta genom att reformera det som är dåligt. Det intertextuella sammanhanget kompletterar kungens budskap ytterligare. Kungen sidordnas dessutom med Julius Caesar.

7.1.5 Nationella klädedräkten 1778

1778 införde Gustav III den så kallade nationella dräkten, en reform (utan tvång) som syftade till att ändra klädesmodet huvudsakligen för mer välbärgade. De officiella motiveringarna var ekonomiska: dels ville man stävja den kostsamma lyxkonsumtionen vid hovet, dels minska beroendet av import i syfte att stimulera inhemsk produktion – det senare ett klassiskt merkantilistiskt argument. Inofficiellt fanns också socio-kulturella motiv. Exempelvis skulle dräkten bäras av fler samhällsgrupper än adeln och representerade på så vis en ”enande” och ”utjämnande” ansats. Genomslaget var splittrat. Vissa avfärdade den, andra anammade den. Sin popularitet förlorade den runt sekelskiftet 1800 (Rangström 165–176; NE.se ”nationella dräkten” avläst 18.12.2023). Reformen hugfästes i en medalj och det nedanstående exemplaret är av den större storleken (5,6 cm).

Fig. 5: Åtsida och frånsida på medaljen över svenska dräktens införande 1778. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201182. (Alvin: 79105). (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild av Gustav III, här själv iförd svenska dräkten och serafimerordens band över höger axel. Frånsidans motiv är signerat av densamme (GL) och visar en kvinna i antik klädsel, i sin vänstra hand hållande ett spjut utan spets, den högra vilande på en avbruten, kvadratisk kolonn. Till vänster om henne ligger en glob med svenska riksvapnet tre kronor. Legendan lyder: PROVIDENTIA AUGUSTI, och exergen: RE VESTIARIA STABILITA MDCCLXXVIII.

Motivet är symboliskt. Kvinnan är den romerska gudomen *Providentia* (omtanken) och förkroppsligar förmågan att förutse och att vidta åtgärder i tid (O.C.Dictionary "Providentia", 1228.). Eftersom detta tema är flitigt förekommande på romerska mynt, förefaller det uddlösa spjutet vara hennes attribut. I Svenbergs översättning lyder legenden: *Majestätets omtanke*, och exergen: *En klädedräkt av viss typ påbjuden 1778* (Svenberg & Sjökvist 2013, 397). Legendan är ett återbruk av namnet på den kult av detsamma (kejsarens omtanke/framsynthet) som utövades under kejsartiden och som (i propagandistiskt syfte) slogs i stor omfattning på romerska mynt (O.C.Dictionary 2012, 1228. "Providentia"). Till skillnad från andra medaljer framhäver åtsidan mer av kungens kropp än vanligt i syfte att visa upp svenska dräkten; själv iförd den ska Gustav III statuera exempel för andra.

Slutsats: Medaljen ansluter sig till den merkantilistiska-ekonomiska argumentationen: Genom bild, symbolik och text kommuniceras budskapet att då inhemsk produktion är "hotad" och lyxkonsumtionen en börda uppvisar kungen framsynthet och ansvarskänsla genom att stadga en nationell dräkt, vilket gynnar inhemsk industri och motverkar skadlig (lyx)import. Kungen själv statuerar exempel genom att ikläda sig dräkten.

7.1.6 Statsregleringen 1778

Lön för statliga ämbetsmän var under aktuell period stadgad efter löneklass (s.k. stat). Lönebeloppet stadgade i 1696 års stat var i flera avseenden de ännu gällande under 1770-talet och hade inte anpassats efter 1760-talets inflation. Följaktligen var lönerna för ämbets- och tjänstemän dåliga och man tvingades leva på extrajobb vid sidan om. 1778 genomfördes en statsreglering för att förbättra lönesituationen för desamma, vilken hugfästes i en medalj (Frohnert 1985, 205). Nedanstående exemplar är av den större storleken (5,6 cm).

Fig. 6: Åtsida och frånsida på medaljen över statsregleringen 1778. Bildkälla: Alvinportal.org. Lokalt idnr: 201181. (Alvin: 79109). (Public domain).

Åtsidan visar CG Fehrmans bröstbild av Gustav III. Frånsidans motiv är signerat Gustav Ljungberger (GL) och föreställer två vid botten korsade ymnighetshorn fyllda med frukt, vindruvor, veteax och mynt. Mellan dem står en kaducé (merkuriestav), karaktäristiskt omslingrad av två ormar och med två vingar på toppen. Legendens lyder: TUTELAE MUNUS OPUSQUE TUAE, och exergen: AMPLIORA STIPENDIA CONSTITUTA XXIV IANUAR(II). MDCCLXXVIII.

Ymnighetshornen symboliserar överflöd och välmåga och kaducén (merkuriestaven) står för ekonomi och handel – en referens till Mercurius såsom beskyddare över detsamma (Adlerbeth 1791, 87, 139–142). I Svenbergs översättning lyder legenden: *För denna gåva och detta verk har vi att tacka din omvårdnad*, och exergen: *Högre avlöningar fastställda den 24 januari 1778*. (Svenberg & Sjökvist 2013, 396) Som Svenberg noterat är detta en referens till Ovidius *Epistulae ex Ponto*, 4.1.36. I denna brevsamling beskriver Ovidius sitt liv i exil från Rom och beskriver i ett brev adresserat till hans patron och välgörare, senatorn Sextus Pompeius hur Ovidius själv *tuarum tutelaeque feror munus opusque tuae* – hyllas som ett verk av dig, din omvårdnads gåva (fritt översatt) (Ovid. Ex Pont. 4.1.36.).

Slutsats: Symboliken och texten kommunicerar budskapet att statsregleringen – den höjda lönenivån – är lyckad och bringar överflöd. Regleringen är ett verk av kungen som uppvisar omsorg/omvårdnad inför folket genom att höja lönenivåerna. Intertextuellt sidoordnas Ovidius – antikens kanske högste skald – med reformen.

7.2 Den expansiva ekonomin

7.2.1 Privilegier för valfångst 1774

1774 gavs kungligt privilegium åt det så kallade Grönlandskompaniet i Göteborg för valfiske utanför Grönland. Ett inkomstbringande sillfiske hade motiverat kronan att uppmuntra även djuphavsfiske och tranproduktion. Trots statligt penningunderstöd och stora förmåner blev företaget aldrig speciellt vinstgivande och lades ned tretton år senare 1787 (Andersson 1996, 224). Privilegiet hugfästes i en medalj, nedanstående av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig. 7: Åtsida och frånsida på medaljen över privilegierna för valfångst 1774. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201111. (Alvin: 79040). (Public domain).

Åtsidan visar Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidans motiv är signerat densamme och visar en naturalistisk scen från en valjakt. I ett brusande hav syns två grönländsvalar och två roddbåtar med män, varav en skickar en harpun mot en val. Till höger ligger ett stort, tremastat fartyg från vilket den tretungade svenska flaggan med tre kronor fladdrar. Till vänster två stora isberg. Legenden lyder: GAZA PER UNDAS, och exergen: CAPTURA BALNEAR(UM) · I · IUNII MDCCLXXIV.

Det naturalistiska motivet visar hur Grönlandskompaniet framgångsrikt bedriver valjakt. Det mäktiga svenskflaggade fartyget understryker att projektet är seriöst och sanktionerat av kronan. Legenden lyder i Svenbergs översättning: *Rikedomar på haven*, och exergen: *Fångst av valfiskar, den 1:e juni 1774* och som han konstaterat är legenden hämtad från Vergilius *Aeneiden*, 1.119 (Svenberg & Sjökvist 2013, 394). Hjäerten, den landsflyktige trojanen Aeneas flotta är fångad i en storm som sänker flera fartyg och skingrar *Troia gaza per undas*. – de trojanska rikedomarna i vågorna (fritt översatt). (Verg. Aen. 1.119) Med det intertextuella perspektiv som anläggs här får referensen tolkas som mer estetiskt än politiskt motiverad då ingen klart (positiv) politisk underton kan urskiljas.

Slutsats: Genom text och bild kommuniceras budskapet att Gustav III:s regim är en av satsningar på företagsekonomi vilket föder ett framgångsrikt och inkomstbringande bolag. Gustav III gör detta möjligt genom att utfärda privilegier.

7.2.2 Handelstraktat med Förenta staterna 1783

Sverige som förhållit sig neutralt i det amerikanska frihetskriget (1775–1783) slöt den 3:e april 1783 ett vänskaps- och handelstraktat med det då sex år gamla USA (och blev då den första stat vid sidan om de krigande parterna som erkände republiken). Eftersom USA:s handel fortsatt kom att domineras av den till Storbritannien bör avtalet haft mer av en symbolisk-politisk tyngd än ekonomisk (se ex: Heckscher 1949b, 667). En medalj över handelstraktatet planerades men färdigställdes aldrig men finns avbildad i planschverket.

Fig. 8: Kopparstick över åtsidan och frånsidan på medaljen över handelstraktatet med USA 1783. Bildkälla: Gillberg, Jacob et. al. (okänt tryckår) *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustav III:s historia*. Stockholm. (Gravyr nr: 67.) (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidan är osignerad och visar i mitten en ung man klädd i Merkurius hjälm, i sin högra hand hållande en kaducé, den vänstra vilande på en sköld med riksvapnet tre kronor. Till vänster om honom ligger en jordglob som visar den amerikanska kontinenten. Bakom skölden ligger ett stort emballage och bakom globen en öppen förpackning ur vilken det faller handelsvaror. I bakgrunden syns havet och fem större fartyg. Legendan lyder: COMMERCIA CUM AMERICANIS FOEDERE ·, och exergen: III · APR(ILIS): MDCCLXXXIII ·

Motivet är symboliskt. Mannen är Merkurius, ekonomins och handelns gud. Om detta vittnar kaducén (merkuriestaven) och hjälmen (Adlerbeth 1791, 142; Landstedt 2023, 246, 277). Skölden med riksvapnet är en sinnebild för Sverige; den amerikanska kontinenten på jordgloben tillsammans med skeppen och emballagen symboliserar det ingångna handelstraktatet.

Mångfalden av skepp antyder dessutom en omfattande och betydelsefull handel. Legenderna lyder i översättning: *Genom fördrag, handel med de amerikanska (staterna)*, och exergerna: *Den 3:e april 1783*. Slutsats: Symboliken, bilden och texten kommunicerar budskapet att de svenska handelsförbindelserna ökar, att ekonomin växer, frodas och är expansiv under Gustav III:s försyn.

7.2.3 S:t Barthélemy blir svensk koloni 1784

1784 förvärvades den mycket lilla ön Sankt-Barthélemy i de franska Antillerna från Frankrike i utbyte mot vissa handelsprivilegier (Lönnroth 1984, 104). Motiven bakom en koloni i Karibien var ekonomiska och politiska. Dels ville man ta del av den lukrativa slav- och kolonialhandel i Amerika, dels vinna fördelar genom att delta i den europeiska expansionen (Thomasson 2022, 20–21). Ön erhöll frihandelsprivilegier och förblev svensk till 1878 men den finansiella vinsten för kronan förblev försvinnande liten (Heckscher 1949b, 667). Förvärvet fick aldrig någon medalj men finns representerad i planschverket.

Fig. 9: Kopparsstick över åtsidan och frånsidan på medaljen över förvärvet av ön S:t Barthélemy. Bildkälla: Gillberg, Jacob et. al. (okänt tryckår) *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustav III:s historia*. Stockholm. (Gravyr nr: 76.) (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidan är osignerad och visar en bevingad, flygande man på väg att sticka ned den tretungade svenska flaggan på den under honom belägna ön Sankt-Barthélemy. På ön syns skog, två större byggnader och flera mindre. Framför ön ligger ett tremastat fartyg. Legenderna lyder: *INSULA S · BARTHOLOMAET ACQUISATA*, och exergerna: *MDCCLXXXIV* ·

Den bevingade mannen symboliserar Sverige som förvärvar den nya kolonin. Legenderna lyder i översättning: *Ön Sankt-Barthélemy förvärvad*, och exergerna: *1784*. Slutsats: Symboliken och

texten kommunicerar budskapet att riket har förvärvat en ny koloni. Därmed ökar också dess ekonomiska kraft och möjlighet att nå nya marknader. Gustav III gör detta möjligt.

7.3 Politiska utspel

7.3.1 Diskontkompaniet inrättas 1773

1773 inrättades en första affärsbank i Stockholm utöver Rikens Ständers Bank. Detta så kallade diskontkompani var privat och tillhandahöll möjligheten till kortare lån men uppgick 1787 i Generaldiskontkontoret och förstatligades (NE.se ”diskontkompaniet”, avläst 18.12.2023). Inrättningen 1773 hugfästes i en medalj. Exemplet nedan är av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig. 10: Åtsida och frånsida på medaljen över diskontkompaniets kungliga tillstånd på tolv år 1773. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201108. (Alvin: 79070). (Public domain).

Åtsidan visar CG Fehrmans bröstbild av Gustav III. Frånsidan är signerad av densamme och visar en stor springbrunn, överst på vilken en kvinna sitter och håller två ymnighetshorn, ur vilka det sprutar vatten. På var sida om henne sitter ett lejon ur vars käftar det också sprutar vatten. Legenderna lyder UTILITATI PUBLICAE, och exergen: COMMODIORES VIAE PECUNIARIAE XXVI · MAII MDCCLXXIII ·

Springbrunnen är sinnebild för bankverksamheten (diskontkompaniet) som liksom en källa till vatten öppnar för belåningsmöjligheter. I Svenbergs översättning lyder legenden: *Till offentlig nytta*, och exergen: *Bekvämare sätt att låna pengar den 26 maj 1773* (Svenberg & Sjökvist 2013, 394). Slutsats: Symboliken och texter kommunicerar budskapet att den offentliga nyttan, vare sig detta nu rör företagsamhet eller privata frågor, gynnas under Gustav III:s regim genom förenklade och mer expansiva belåningsmöjligheter. Detta möjliggörs av Gustav III som expanderar bankväsendet.

7.3.2 Kungen besöker banken 1777

Vintern-våren 1777 anordnades en rad festligheter i Stockholm som i maj kulminerade i ett flera dagar långt tornerspel (Landstedt 2023, 123). Några dagar före detta, den 27:e maj, besökte Gustav III Riksbanken, enligt Hildebrand snarast med syfte att hitta rum för honom själv och hans "riddare", och passade då på att låta sig informeras om och ta del av verksamheten där (Hildebrand 1875, 167). Besöket hugfästes i en medalj. Den nedanstående är av den större storleken (5,6 cm).

Fig 11: Åtsida och frånsida på medaljen över kungens besök vid Rikets ständers bank 1777. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201179. (Alvin: 79081). (Public domain).

Åtsidan visar Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidans motiv förefaller osignerat (?). Den visar en krönt kvinna i antik klädsel, i sin högra hand hållande ett ymnighetshorn ur vilket det flödar mynt och medaljer i kedja (med motiven tre kronor, profiler eller kungens monogram) och vänster hand vilande på ett en öppen kistas lock, vilken är fylld till brädden med mynt. Två öppnade hänglås syns framför kistan. Bakom kvinnan syns på en bruten rundpelare med symboler för de fyra ständerna: skära (bönder), kaducé (borgare), bok (präster) och svärd (adel). Mot rundpelaren lutar en sköld med Sveriges riksvapen – tre kronor. Legendens lyder: ILLI MEA ROBORA CURAE ·, och exergon: (STOCK)HOLMIAE D(IE) · XXVII · MAII · MDCCLXXVII.

Motivet är symboliskt. En kvinna med en sköld prydd av riksvapnet symboliserar enligt Adlerbeth Moder Svea (Adlerbeth 1791, 255). Här bör hon emellertid förstås som ett förkroppsligande av Riksens Ständers Bank: Härom vittnar kronan, sinnebilderna för ständerna och kistan med mynt. Ymnighetshornet med mynt symboliserar framgång och överflöd, i detta fall monetärt sådant. I Svenbergs översättning lyder legenden: *Min styrka ligger honom om hjärtat*, och

exergen: *I Stockholm den 27 maj 1777* (Svenberg & Sjökvist 2013, 396). Det latinska *cura* kan också översättas som omsorg. ”Jaget” är Riksbanken och ”honom” (*illi*) är Gustav III. Slutsats: Symboliken och texten kommunicerar budskapet att Riksbanken, och därmed hela rikets ekonomiska nav, står under kungligt beskydd; Gustav III uppvisar omsorg (*cura*) om landets ekonomiska styrka och Riksbanken vilket genererar ekonomiskt överflöd.

7.3.3 En eskader utlöper till handelsflottans beskydd 1779

1779 hade det amerikanska frihetskriget varat i fyra år och konflikterna mellan å ena sidan England å andra sidan USA, Frankrike och Spanien drabbade även Europa. Beslut fattades om en ”väpnad neutralitet” och från och med den 4:e juli 1779 utgick årligen (1779–1782) en neutralitetseskader från örlogsbasen Karlskrona med uppgift att på fredlig väg beskydda den svenska handeln och handelsflottan i Nordsjön. Under den första färden passade man även på att skeppstekniskt utvärdera designen hos flera fartyg (Odhner 1896, 74–77, 98, 113; Svenskt bibliografiskt lexikon [SBL, digital tjänst] ”Fredrik Wilhelm Lejonanker” avläst 06.01.2024.). Eskadern hugfästes i en medalj. Nedanstående exemplar är av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig. 12: Åtsida och frånsida på medaljen över att eskadern utlöpt från Karlskrona 1779 till handelsflottans beskydd. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201121. (Alvin: 79041). (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild av Gustav III. Frånsidan är signerad av densamme och visar ett enmastat, seglande fartyg med antik inspiration (”svanhalsen” i fören och *aplustre* i aktern.). Från aktern fladdrar den tretungade örlogsflaggan med svenska riksvapnet, till höger om den står en kaducé och till vänster en treudd. Tre män syns stående ombord. Legendens lyder: *SECURITAS COMMERCIORUM VINDICATA*, och exergen: *CAROLICRONA DIE IV IUNII MDCCLXXIX*.

Treudden är en symbol för makten till havs – den romerska gudomen Neptunus – och kaducén är Merkurius attribut, handelns beskyddare (Adlerbeth 1791, 91, 139). Den tretungade svenska flaggan var vanligen reserverad örlogsflottan, och fungerar här förmodligen som sinnebild för Sverige och den militära makten till havs. Legenden lyder i Svenbergs översättning: *Handelns trygghet säkrad*, och exergen: *Karlskrona den 4 juni 1779*. Slutsats: Symboliken och texten kommunicerar budskapet att handeln och handelsflottan är värdefull för kronan och står under militärt beskydd, att Gustav III skyddar densamma, visar prov på handlingskraft i tider av oro och omsorg om utrikeshandeln.

7.4 Att hantera kriser

7.4.1 Spannmålsutdelning vid hungersnöden 1773

Ca: 1771–1773 drabbades Europa och Sverige av vad som i svenskt sammanhang brukar räknas som den sista stora landsomfattande hungersnöden. Orsaken var flera år av missväxt. Nöden var på många håll oerhörd och dödstalen uppskattas dessa år ha så mycket som fördubblats (Holmesson 2023, 11–14). Som Hildebrand noterat hugfäster medaljen sannolikt både kungens uppmaning i december 1772 till ekonomiskt stöd från Stockholms borgare, dels att statlig spannmål delades ut till de nödlidande i form av lån som skulle återbetalas när skördarna återhämtat sig (Hildebrand 1875, 159). Nedanstående exemplar är av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig. 13: Åtsida och frånsida på medaljen över spannmålsutdelningen 1773. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201106. (Alvin: 79039). (Public domain).

Åtsidan visar Ljungbergers bröstbild över kungen. Frånsidan är signerad Fehrman och föreställer en kvinna i antik klädsel, i sin vänstra hand hållande ett upprätt ymnighetshorn ur vilket eklöv, frukt och ax sticker ut och i sin högra en liten lösenbricka. Legenden lyder: *LIBERTATIS AUGUSTI* och exergen: *CONGIARIUM FAME PRESSIS CURAT(UM) MDCCLXXIII*.

Kombinationen av attribut visar att detta är den romerska gudinnan *Liberalitas* (frikostigheten) (Adlerbeth 1791, 139). Ymighetshornet och de tydligt markerade axen symboliserar överflöd i mat och säd. Lösenbrickan i vänster hand är en *tessera frumentaria*, en liten tavla som vid de stora statliga spannmålsutdelningarna i Rom visade hur mycket säd man erhållit rätten till (O.C.Dictionary 2012, 1145. ”Tessera”) I översättning lyder legenden: *Konungens frikostighet*, och exergen: *Livsmedelsunderstöd ombesörjt åt de av hungersnöd tryckta 1773*. Motivet och texten knyter an till traditionen att den romerska staten försåg delar av staden Roms befolkning med billig eller gratis spannmål (*cura Anonnae*), vilket förstas blev en särskilt brännande fråga vid missväxt (O.C.Dictionary 2012, 584. ”Food supply”).

Spannmålsutdelningen i Rom hade en utpräglad politisk dimension och formade relationen mellan folk och kejsare. Man lät även slå cirkulationsmynt där motiv över spannmålsutdelning skulle framhäva kejsarens nit och välvillighet – propaganda med andra ord. Begreppet *congiarium*, som används i medaljen, var under romersk tid synonymt med en gåva i form av livsmedel från kejsaren till folket (O.C.Dictionary 2012 ”congiarium”, 361). Adlerbeth underströk själv att omskrifterna och ordvalen skulle efterlikna de romerska (Adlerbeth 1791, 132). Gustav III har också utrustats med titeln *Augustus* (kejsare/konung). Om medaljen tillkom under 1780-talet, vilket många gjorde, kan det påpekas att nya missväxter infallit 1780–1783 och en hungersnöd 1784 (Heckscher 1949a, 167). Det är möjligt att dessa stimulerade ett behov att framhäva nämnda dygder och att peka på agerandet från 12 år tidigare. Vidare var det under hungersnöden 1772 som kungen genomförde sin statskupp, bland annat med förevändningen att hattarna och mössorna brustit i sitt ansvar i frågan om livsmedelsstöd (Holmesson 2023, 52–53). Med ett sådant perspektiv kan medaljen ses som en propagandistisk påminnelse om att (Gustav III:s) ansvar stod mot (frihetstidens) bristande ansvar.

Slutsats: Symboliken och texter kommunicerar budskapet att staten eller kungen inte förblir passiva i tider av kris. Gustav III, liksom de romerska kejsarna, uppvisar i stället omsorg, ansvar och givmildhet inför folket genom att uppmana till givmildhet och ombesörja dem med statlig spannmål.

7.4.2 Grundandet av ett arbetshus i Stockholm 1773

Ytterligare en medalj slogs över kungens agerande under hungersnöden 1771–1773 och hugfäste grundandet av ett nytt arbetshus i Stockholm den 5:e mars 1773, där de nödlidande ansågs kunna erhålla lön för sin överlevnad. Även i andra städer grundades därefter arbetshus med samma motivering (Hildebrand 1875, 160; Odhner 1885, 211). Idén hade dryftats i tryckta media

redan året innan (Holmesson 2023, 81–82). Nedanstående exemplar är av den mindre storleken (4,2 cm).

Fig. 14: Åtsida och frånsida på medaljen över grundandet av ett arbetshus i Stockholm 1773. Bildkälla: Alvin-portal.org. Lokalt idnr: 201107. (Alvin: 79035). (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild över kungen. Frånsidan är signerad densamme (GL) och visar produkter och redskap utmärkande för manufakturarbete. Från höger: en handkarda, en hopknuten säck, en kruka, ett redskap med handvev med nystan ovanpå, garnhärvor på ställning, en spinnrock, en hög benstrumpor ovanpå ett större tygstycke. Legendens lyder: INOPIBUS MANUUM MERCEDE SUBLEVANDIS och exergen: D(IE) · V MARTII MDCCLXXIII.

Föremålen är för garnproduktion och är sinnebilder för (grundandet av) arbetshuset i stort men kan också tolkas som de ”möjligheter” man ansåg sig tillhandahålla de fattiga: kanske visas en stiliserad bild av arbetsprocessen från råvara till färdig produkt. (Råvaran i säcken bearbetas, kardas och spinns till tråd för att slutligen bli tyg och benstrumpor.) Legendens lyder i Svenbergs översättning: *För att hjälpa de fattiga genom händernas arbete*, och exergen: *Den 5:e mars 1773* (Svenberg & Sjökvist 2013, 394). Som Svenberg noterat liknar legenden en formulering i historieskrivaren Sallustius *De coniuratione Catilinae*, 37:7. Kontexten är dramatiskt: Sallustius kända historieskrivning över upprorsmannen Catilina tecknar ett Romarrike stätt i moraliskt förfall där grogrunden till den beryktade resningen varit ambition och själviskhet (Sall. Cat. 36.2–37.12.). Som försvarande omständighet hade unga män kommit att föredra, som Sallustius beskriver det, städernas lättja, framför *in agris manuum mercede inopiam* – torftigt handarbete på landsbygden (fritt översatt) (Sall. Cat. 37.7).

Det är tänkbart att rent allmänt göra en politisk tolkning av Sallustius svartmålande framställning av de romerska ädlingarna (*nobiles*) i verket, vilka stödde Catilina i upproret mot staten. Detta har Tandefeldt gjort i sin analys av kungliga medaljen över Vasa hovrätts instiftande (1776), som också bär citat från Sallustius och hon har velat se en parallell mellan Catilinas upproriska ädlingar och Gustav III:s oppositionella i adelsståndet (Tandefeldt 2008, 180–181). Det är inte omöjligt att här dra en liknande parallell till frihetstidens ständer men en sådan tolkning måste, om än intressant, i sammanhanget anses långsökt.

Slutsats: Texten och symboliken kommunicerar ett budskap som påminner om den föregående medaljens: Staten och kungen förblir inte passiva i tider av kris; Gustav III uppvisar ansvar, barmhärtighet, men även här nyttotänk genom att tillhandahålla arbetsmöjligheter för de nödlidande.

7.4.3 Hungersnöden 1783 avböjd

Trots försök att förbättra livsmedelssituationen genom lättnader i livsmedelshandeln och ett statligt brännvinsmonopol 1776 så drabbades landet av nödår igen under 1780-talets början. På en särskilt svår missväxt 1783 följde en hungersnöd 1783–1784. (Lönnroth 1986, 105–106) En spannmålskommission föreslog i slutet av 1783 att frivilliga arbetsinrättningar, liksom under 1773, skulle etableras för de nödlidande, vilka också kom till stånd på flera håll i landet. Nöden nådde emellertid sin kulmen först 1784 (Odhner 1896, 308–311). Kungen själv befann sig 1783–1784 på en redan impopulär utlandsresa som inte bidrog till att lätta stämningen i landet (Lönnroth 1986, 105–106). Beslutet att anordna arbetsinrättningarna hann aldrig slås i medalj men finns representerat i planschverket.

Fig. 15: Kopparstick över åtsidan och frånsidan på medaljen över arbetsinrättningarna 1783. Bildkälla: Gillberg, Jacob et. al. (okänt tryckår) *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustav III:s historia*. Stockholm. (Gravyr nr: 72.) (Public domain).

Åtsidan visar Gustav Ljungbergers bröstbild över kungen. Frånsidan är osignerad och visar en kvinna i antik klädsel, i sin högra hand hållande ett knippe ax, i den vänstra en vävskyttel. Legendens lyder: ANNONA LEVATA MENDICITAS DESIDIOSA REPRESSA, och exergen: MDCCLXXXIII ·

Om kvinnans attribut tiger Adlerbeth men det är troligt att hon antingen är den romerska gudomen *Annona*, personifieringen av den statliga spannmålsutdelningen i Rom, eller gudinnan *Ceres*, grödornas och växtkrafternas gudom – bägge kan ha ett knippe ax som attribut. Skytteln, som är av ett för 1700-talet modernt snitt, symboliserar sannolikt de arbetsmöjligheter som de nödlidande ansetts ha erhållit – vävning i arbetshusen. Legendens lyder i översättning: *Missväxten lättad, lättjefullt tiggande stävjat*, och exergen: 1783.

Slutsats: Symboliken och texten kommunicerar budskapet att staten och kungen inte förblir passiva i tider av kris. Gustav III visar ansvar, barmhärtighet och nyttotänk inför svenska folket genom att tillhandahålla arbetsmöjligheter för de nödlidande. Genom dessa anstalter förhindrar han också skadlig lättja – han tuktar.

8. Diskussion och slutsatser

I följande avsnitt ska vi utifrån de tre frågeställningarna diskutera och redovisa resultatet och därefter avsluta med en diskussion om den intertextuella ansatsen.

(1). *Hur har de kungliga medaljernas narrativ utformats i fråga om tendens och val av teman?* För det första är det tydligt att det fanns en påtaglig *selektivitet* i valen av tema till medaljerna. Hittills har vi uteslutande talat om det som finns representerat men i synnerhet den mindre lyckade ekonomiska politiken lyser med sin frånvaro. Att peka på vad som inte nämns är förstås prekärt eftersom bara 86 av de planerade 110 motiven hann färdigställas, men tre olika illustrerande exempel kan ändå nämnas:

Statssekreterare Liljenrantz stora reformpaket 1776 höll, som vi redan sett, en myntrealisation men även försök till uppräckning av jordbruket och näringarna samt ett statligt monopol på brännvinsbränning – båda i ett försök att förbättra livsmedelssituationen i landet. Båda reformerna saknas i kungens *historié metallique*. Om resultaten med ”uppräckningarna” enbart utblev var situationen med brännvinsförbudet värre. Den utvecklades till en infekterad stridsfråga som på allvar kom att försämra relationen mellan Gustav III och den breda befolkningen så till den grad att man tvingades lyfta det 1786 (Magnusson 2022, 255–260). Det förefaller befogat

för kronan att ha försökt ta kontroll över narrativet kring denna polariserande fråga men förmodligen var den alltför infekterad för att slås som medalj och bättre att förpassa till den officiella glömskan.

En annan komplicerad omständighet som inte omnämns är inrättningen av Riksgäldskontoret 1789, som fick i uppgift att sköta landets statskuld som ökat lavinartat under det ryska kriget (1788–1790). Samtidigt lät man återinrätta (!) en ny parallellmyntfot (någonting som man ansträngt sig för att avveckla 1776) (Hedenborg & Kvarnström 2015, 157). Att peka på det ekonomiskt negativa med den ständiga rustningen och det ryska kriget, och att dessutom framstå som inkonsekvent i penningpolitiken var knappast önskvärt. Samtidigt har vi sett exempel på hur man i medaljerna gärna vinklade en omständighet för att passa det egna narrativet (ex. Kungens besök vid banken 1777).

I vissa fall kan man alltså tala om en slags *officiell glömska* som ”metod” för att legitimera; de mindre lyckade delarna av den ekonomiska politiken teg man helt enkelt om. Detta har uppmärksamats av Alm men inte förrän nu givits konkret exemplifiering (Alm 2002, 83–85). I andra fall finns teman som hade kunnat motivera en medalj men som av oklara skäl inte skedde eller hann ske: Ett sådant exempel är Eskilstuna fristad som erhöll fristadsprivilegier 16/4 1771 – en experimentell åtgärd som syftade till att förkovra metall- och manufakturindustrin. Projektet var alltså redan sjösatt vid Gustav III:s kröning men blev långlivat och tämligen framgångsrikt (Fritz 2022, 133–134; Heckscher 1949a, 492–493).

Samtidigt som det mindre behagliga valdes bort så *förädlades* det som i praktiken var mindre ekonomiskt betydelsefullt men som var ett starkt underlag för propaganda: Handelstraktatet med USA 1784, valfångsprivilegiet 1774 och kungens besök vid banken 1777 hör till ämnen som förmodligen bar mer propagandistisk potential än reell ekonomisk betydelse. Vidare nämns exempelvis ingenting om den hänsynslösa slavhandeln och rättsosäkerheten på kolonin S:t Barthelémy, som stod i bjärt kontrast till upplysningens idéer (se härom Thomasson 2022, 16–19). På samma sätt teg man naturligtvis om att 1781 års neutralitetseskader slutade i katastrof när ett linjeskepp sjönk i en olycka och över 400 man omkom (se härom Odhner 1896, 112–113).

(2.) *Vilka teman om ekonomin var framträdande i medaljerna och var således viktiga i skapandet av legitimitet?* Ett första tema som var viktigt för kungen och hans allierade att peka på i de kungliga medaljerna var de *reformer* som genomdrivits. Här går resultatet i linje med det Alm noterat rent allmänt om de kungliga medaljerna – att reformer var särskilt närvarande (Alm

2002, 107). Genom att understryka hur lönerna stärkts (statsregleringen 1778) och realisationen lyckats (myntreformen 1776) skapades ett narrativ om en ansvarstagande regim som med framgång reformerade och stabiliserade det som var dåligt. Samtidigt uppvisade man en *balansakt* i fråga om ekonomiska doktriner: utlandshandeln reformerades längs en linje som var ”progressiv”, liberalt (Marstrand 1775) och fysiokratiskt (Spannmålsutförsel 1774) inspirerad samtidigt som man knöt an till mer ”traditionella” merkantilistiska och protektionistiska värden när man i fråga om inrikesreformer värnade inhemsk produktion (Klädedräkten 1778) och ökad förkovran av näringarna (Indragna helgdagar 1772). Narrativet speglar den ”reformmerkantilistiska” trend som gjorde sig gällande under 1700-talets andra hälft då man började ifrågasätta element inom merkantilismen men behöll andra (Se Magnusson 2016, 232; Magnusson 2001, 87–94).

Tyngdvikten på reformer kan ses som en del av en större ”*temporaliserande*” strategi – att narrativt betona ekonomisk förändring och framtid eller en återgång till en (obestämd) ”guldålder” (Myntreformen 1776). Gustav III:s ekonomiska politik skulle stå för förändring. På så vis skapades också en kontrast till frihetstiden och kanske i synnerhet dess sista årtionde som präglats av ekonomisk instabilitet. Enstaka intertextuella sammanhang har också varit möjliga att tolka på detta vis: Medaljen över fri spannmålsexport 1774 citerade en passage från Vergilius *Georgica* där han vädjade att Augustus skulle kliva in och rädda ett av krig och missdåd plågat romarrike. Detta går i linje med det narrativ om frihetstidens ”tvedräkt och söndring” som Gustav III ville framställa sig själv som räddaren från. Att kritisera frihetstiden var ju sedan gammalt en grundbult i Gustav III:s och hans allierades propaganda (Se ex. Tandefeldt 2008, 224).

Ett andra framträdande tema i narrativet var det om den *aktiva regimen* som hjälpte folket (dels genom reformer) men också vid kriser. Det förefaller ha varit av betydelse för kungen och hans allierade att visa upp regimen anstalter och nödgärder under hungersnöden 1771–1773 och 1783–1784. Vi kan påminna oss om att Gustav III genomförde sin statskupp mitt under hungersnöden 1772 och då använde den som argument för att misskreditera ständerna och anklaga dem för bristande åtgärder.¹² Ett tredje framträdande tema var, som Alm också tangerat i sin studie, idén om den *expansiva ekonomin* (Alm 2002, 112). Det var viktigt för kungen och hans allierade att framställa ekonomin som växande och dynamisk – att framgångsrikt företagande uppmuntrades (Valfångstprivilegier 1774), handeln med utlandet växte (Handelstraktat med USA 1783), nya kolonier och därmed nya marknader säkrades (S:t Barthelémy 1784).

¹² Se kungens tal till ständerna 21:e augusti 1772.

(3.) På vilka sätt försökte man i de kungliga medaljerna upplyfta och legitimera Gustav III som person? I fråga om Gustav III själv är det tydligt att han, antingen genom att helt enkelt vara åtsidans sittare eller genom omnämnande på frånsidan, var föremål för ett omfattande propagandistiskt "imagebygge". Han framstod i allt väsentligt som narrativets agent och gavs, liksom Tandefeldt och Alm noterat i andra sammanhang, olika roller (Alm 2002, 89, 102; Tandefeldt 2008, 224–230). Dessa roller syftade direkt eller indirekt till att legitimera hans person eller ekonomiska politik. Det var Gustav III som framgångsrikt reformerade den trasiga inhemska ekonomin, styrde upp myntväsendet och bringade de "gyllene tiderna åter" (Myntreformen 1776; Statsregleringen 1778). Han drev igenom nydanande reformer "till heder för bonden", som utmanade merkantilismen (Spannmålsutförelse 1774) men visade varsamhet genom att knyta an till en merkantilistisk argumentation (Klädedräkten 1778).

Kungen framträdde också i rollen som gynnare av handeln: han gav vidlyftiga handelsprivilegier för att främja utrikeshandeln (Marstrand 1775), expanderade densamma (Handelstraktat med USA 1783) såg till att nya marknader nåddes (S:t Barthélemy 1784) och satsade på företagsekonomin (Valfångstprivilegier 1774). Han uppträdde också som gynnare av nyttan och de inhemska näringarna (Helgdagsreduktionen 1772; Klädedräkten 1778) och ikläddes dessutom, som Alm noterat, rollen som ekonomins beskyddare och vårdare (Alm 2002, 112–113) – med militär kraft skyddade han utrikeshandeln (Eskadern 1779) och vårdade och visade personligt engagemang i bankväsendet (Bankbesöket 1777). Dessutom statuerade han själv exempel när den nationella klädedräkten infördes 1778 genom att på medaljens åtsida bära den.

Parallellt tillskrevs Gustav III olika *dygder* och *egenskaper*: Framför allt visade han omsorg – om lönerna (Statsregleringen 1778), om bankväsendet (Bankbesöket 1777), om köpkraften och möjligheterna till belåning (Diskontkompaniet 1773) och om näringarna (Helgdagsreduktionen 1772). Han visade prov på framsynthet genom att föreslå den nationella klädedräkten (Klädedräkten 1778) och framställdes inte bara som ansvarstagande när han sörjde för spannmålsutdelning och inrättningar av arbetshus vid nödår utan uppvisade också barmhärtighet och givmildhet inför de svagare (Spannmålsutdelning 1773; Arbetshuset i Stockholm 1773; Hungersnöden 1783 avböjd). Samtidigt framstod han som en moralens beskyddare när han genom inrättningen av arbetshusen tuktade lättja och tiggeri (Hungersnöden 1783 avböjd). Slutsatserna går alltså på vissa punkter i linje med Alms schematiska framställning av Gustav III:s ekonomiska medaljer, men visar att denna i hög utsträckning varit möjlig att nyansera och ge nya dimensioner. Exempelvis lyser medaljerna över hungersnöden 1771–1773 och 1784 med sin frånvaro i hans analys.

Liksom Alm noterat om Gustav III:s medaljer lyser de teokratiska elementen med sin frånvaro även i de ekonomiska medaljerna (med undantag för ”guds nåde” på åtsidorna) (Alm 2002, 166–173). Det var inte genom Gud eller kristendomen, som varit så närvarande i kungliga medaljer under det föregående århundradet, som legitimitet skapades. I stället dominerade nu de antika motiven, vilket för oss in på den intertextuella ansatsen. Sju medaljer bar citat eller alluderings till antika författares verk, tre hade legender som imiterade de från romerska mynt och fem saknade helt intertextuella referenser till antiken. Även om Adlerbeth såg särskilda värden i citering från antika författare såg han dem ”ingalunda som en väsentelig omständighet” (Adlerbeth 1791, 116). Att ungefär hälften av medaljerna saknade antika citat har på så sätt en förklaring.

I fem fall har det varit möjligt att tolka de intertextuella sammanhangen som ytterligare en kommunikativ nivå, i resterade tio inte. I två fall är det möjligt att tolka det litterära sammanhang som citaten lyfts ifrån som en politisk kommentar över kungen själv: I medaljen över myntreformen (1776) sidoordnades Gustav III med Horatius hyllande framställning av Julius Caesar och dennes ”guldålder”. I medaljen över frisläppt spannmålsexport (1774) sidoordnades han med Augustus som Vergilius vädjade skulle rädda den härjade italiska landsbygden.

Vidare knöt man i tre medaljer an till olika politiska kulter kring den romerska kejsaren, vilka fanns slagna som deviser på antika romerska mynt: *Providentia Augusti* (Klädedräkten 1778), *Liberaltas Augusti* (Spannmålsutdelning 1773) *Annona* (Hungersnöden 1783). Adlerbeth själv menade att medaljomskrifterna skulle härma de omskrifter som funnits på antika mynt (Adlerbeth 1791, 132) men oaktat om orsakerna härtill var estetiska eller politiska så bidrog de, liksom övriga antika referenser – både skrift och avbildning – till att på olika sätt ikläda kungen och regimen en historiserande och legitimerande ”antik dräkt”: Kungen gavs titeln Augustus (kejsare), den väl beläste såg att han sidoordnades med Roms stora hjältar Caesar och Augustus och att han sammankopplades med Roms kult av kejsarliga uppdrag och förmågor. Som bland annat Landstedt och Tandefeldt framhållit var den nyklassicistiska stilen inte bara estetisk, utan också ett medel för kungen att koppla ihop sig själv och sin regim med antikens hjältar och myter (Landstedt 2023, 197; Tandefeldt 2008, 229).

Samtidigt har det i de övriga fem medaljerna inte varit möjligt att göra en klar politisk tolkning av citaten. Två av dem bedöms estetiskt motiverade (Helgdagsreduktionen 1772; Valfångstprivilegier 1774) och de övriga tre har en oklar (politisk) underton, möjligtvis även de estetiskt motiverade (Marstrand 1775; Statsregleringen 1778; Arbetshuset i Stockholm 1773). Detta motiverar försiktighet att i allmänhet inte övertolka de intertextuella sammanhangen. Det är tyvärr

inte möjligt att veta huruvida avsikterna bakom citeringen faktiskt var politiskt motiverade eller inte; det enda vi kan känna till är att det i hälften av de aktuella fallen har varit möjligt att göra politiska tolkningar utifrån det tillvägagångssätt som använts i föreliggande studie.

9. Sammanfattning

Syftet med föreliggande undersökning har varit att studera hur Gustav III:s kungliga medaljer fungerade som medium för politisk propaganda och legitimerade kungens ekonomiska politik och statsmannaskap åren 1772–1792. Detta har gjorts utifrån huvudfrågeställningen: På vilka olika legitimerande sätt utformades det officiella narrativet om ekonomin och kungens roll för detsamma i de kungliga medaljernas bildmotiv och skrift? Denna har operationaliserats till tre underfrågeställningar som tagit sikte dels på medaljernas budskap, dels hur deras tendens var beskaffad: (1.) Hur har de kungliga medaljernas narrativ, i fråga om tendens och val av teman, utformats? (2.) Vilka teman om ekonomin var framträdande i medaljerna och var således viktiga i skapandet av legitimitet? (3.) På vilka sätt försökte man i de kungliga medaljerna upplyfta och legitimera Gustav III som person?

Teoretiskt har undersökningen hämtat inspiration från postprocessuella synsätt och knutit an till kulturanthropologen Clifford Geertz teorier om hur politisk auktoritet skapas och upprätthålls. Detta kräver, menar Geertz, en ”master fiction” – någonting som aktivt behöver konstrueras. I denna ”fiction” har fyra kategorier identifierats: kroppsliga praktiker (ceremonier och ritualer), materiell kultur (klädesplagg, byggnader, statyer etc.), språkliga konstruktioner (text och tal) och symboler (monogram, heraldik, konst etc.). I den kungliga medaljen förenades samtliga dessa funktioner och de två senare har varit föremål för analys.

Undersökningen har betraktat medaljen som ett kungligt, officiellt och propagandistiskt medium för kommunikationsöverföring, med legitimitetsskapande potential. Metodologiskt har fyra ingångar använts i syfte att utröna medaljernas olika budskap: studier av bilder, symbolik, text och intertextualitet. Bilder har avsett analys av naturalistiska motiv, symbolik av ikonografi, texten av den skriva texten och intertextualiteten analys av skrivna citat och referenser till antiken. Dessa fyra ingångar har setts som tillsammans bildande ett narrativ. Som källmaterial har 15 medaljmotiv tjänat hämtade från Gustav III:s *histoire metallique*, en kronologisk ”medaljhistoria” om ca: 86 motiv, som tillkom ca: 1782–1792. Av de analyserade medaljerna är 10 slagna och 5 kopparstick som aldrig hann slås. Vad som räknas till ekonomi har här avgränsats till penningväsendet, bankväsendet, statsfinanserna, livsmedelspolitiken samt handeln och näringarna.

Studien har identifierat ett antal legitimerande sätt som styrde hur narrativet utformades, vissa i linje med vad i synnerhet Mikael Alm (2002) uppmärksammat i sin studie av Gustav III:s medaljer, andra nya. Som svar på frågeställning 1. fanns en tydlig *selektivitet* i ämnen som valdes. Medaljerna domineras av framgångsrika händelser och ekonomiska misslyckanden förefaller man ha förpassat till en ”*officiell glömska*”, snarare än att vrida till någonting positivt. I andra sammanhang lät man *förädla* narrativet: vissa medaljer bar uppenbart mer propagandistisk potential än reell ekonomisk betydelse och framhövdes således. Man lät också utelämna mer eller mindre opassande omständigheter. Som svar på frågeställning 2 har det varit möjligt att identifiera tre särskilt närvarande teman som således bar legitimerande potential: ”Den aktiva regimen”, ”den expansiva ekonomin” och ”ekonomiska reformer” – den senare karaktäriserad av en intressant balansakt mellan merkantilistiskt och fysiokratiskt idégods. Den stora närvaron av reformer kan snarast ses som en ”temporaliserande” strategi, nämligen att betona förändring – förmodligen bort från den enligt Gustav III förhatliga frihetstiden – och i ett fall, en återgång till en (obestämd) guldålder.

Som svar på frågeställning 3 framkom tre sätt att upplyfta och legitimera kungen: att framställa honom som dådens *agent*, att ge honom ”*roller*” – gynnare av handeln, de inhemska näringarna och nyttan, och som beskyddare och vårdare av ekonomin – och att tillskriva honom *egenskaper* och *dygder* – omsorg, framsynthet, ansvarsfullhet, barmhärtighet, givmildhet och som en moralens fyrbåk. Avslutningsvis har det i 1/3 fall varit möjligt att intertextuellt tolka citat eller referenser till antika författare och mynt som ytterligare en kommunikativ nivå, vilken gav Gustav III titeln Augustus, sidoordnade honom med ”hjältarna” Augustus och Caesar och kopplade ihop honom med Roms kultur av kejsarliga uppdrag och förmågor. Den starka närvaron av antik estetisk och romerska referenser kan, som tidigare forskning framhållit, inte bara betraktas estetiskt, utan även som ett sätt att skapa legitimitet. Samtidigt manar slutsatserna i detta fall till metodologisk försiktighet – i 2/3 av fallen antingen saknades antika citat eller uppenbar politisk underton.

I medaljen möttes, som tidigare nämnt, fyra aspekter av Gustav III:s master ”fiction”: Kroppsliga praktiker, materiell kultur, språkliga konstruktioner och symboler. I denna undersökning har inte minst de kroppsliga sammanhangen – ceremonierna, ritualerna och praktikerna som omgärdade medaljerna – utelämnats. Ett intressant uppslag för vidare forskning är att undersöka dessa och hur de bidrog till att skapa legitimitet. Vidare saknas i allmänhet specialstudier av och jämförelser med frihetstidens (1719–1772) medaljväsende – en period som från gustaviansk tid skiljde sig stort i fråga om politisk dynamik.

10. Källmaterial

10.1 Otryckt källmaterial

UPPSALA. UUA. Räktskammarsarkivet, F IX [Myntkabinettet]. Inventarieförteckningar 1753–1876. 1.4.

10.2 Tryckt källmaterial

Adlerbeth, Gudmund. 1791. ”Anmärkningar rörande det som förnämligast bör i akttagas vid Skådepenningars uppgifvande, författ. Af Hr. Gudm. Adlerbeth” *Kongl. Vitternhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar*. Andra delen 1791. Stockholm: And. Zetterberg, s. 81–212.

Berch, Carl Reinhold. 1773. *Beskrifning öfwer svenska mynt och kongl. skåde-penningar, som til denna tid, antingen i stora cabinetter wärkeligen äro gömde, eller i böcker finnas afritade: [...] På kongl. Upsala acad. kostnad til trycket befordrad*. Upsala: Joh. Edman.

Gillberg, Jacob, et al. (okänt tryckår). *Skådepenningar öfver de Förnämsta Händelser som tillhöra Konung Gustav III:s historia*.

Dagstidningar

Dagligt Allehanda, nr: 283, 03.12.1787. Stockholm: Kongl. Ordenstryckeriet.

10.3 Antika källor

Hor. Od. 4.2.40.

Ovid. Ex Pont. 4.1.36

Ovid. Met. 11.390–395.

Ovid. Trist. 1.3.68.

Sall. Cat. 37.7.

Verg. Aen. 1.119.

Verg. Georg. 1.505–507.

10.4 Anförd litteratur

Alm, Mikael. 2002. *Kungsord i elfte timmen: Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772–1809*. Stockholm: Atlantis.

Alm, Mikael. 2001. To coin the Language of Absolutism: “Language and Legitimation in the medallic history of Gustav III” *Guises of Power: Integration of society and legitimation of power in Sweden and the Southern Low Countries ca 1500-1900*, red. Ågren, Maria, Karlsson, Åsa & Rosseaux, Xavier. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala.

Andersson, Bertil. 1996. *Göteborgs historia: Näringsliv och samhällsutveckling – 1. Från fästningsstad till handelsstad 1619–1812*. Stockholm: Nerentius & Santénius förlag.

Boström, Hans-Olof. 2004. *Panofsky och ikonologin*. Karlstad: Karlstad University Press.

Burke, Peter. 1996. [eng. uppl. 1992]. Övers. Jonsson, Lillemor. *En kung blir till: myter och propaganda kring Ludvig XIV*. Stockholm: ePan.

DelBlanc, Sven. 1965. *Ära och minne: Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Dotlačilová, Petra. 2023. “Designing ”Swedishness”: Theatre Costume Design under the Rule of Gustav III” *Nordic journal for eighteenth-century studies*, vol. 20. 2023, s. 102–129.

- Ellenius, Allan. 1966. *Karoliska bildidéer*. Uppsala: Almqvist & Wiksells.
- Fritz, Sven. 2022. *Johan Liljencrants: Den fredsälskande reformivraren som blev Gustav III:s och Sveriges förste finansminister*. Stockholm: Stockholm School of Economics.
- Frohnert, Pär. 1985. "Administration i Sverige under Frihetstiden" *Administration i Norden på 1700-talet*, red. Blomstedt, Yrjö (Universitetsforl. cop.: Oslo, 1985.) s. 185–286.
- Geertz, Clifford. 1977. "Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolics of Power" *Culture and Its Creators: Essays in honor of Edward Shils*. (red.) Ben-David, Joseph & Clark, Terry. Chicago: The University of Chicago Press., s. 150–171.
- Haidenthaller, Ylva. 2021. *The Medal in Early Modern Sweden: Significances and practices*. Diss., Lunds univ.
- Heckscher, Eli. F. 1949a. *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Andra delen: Det moderna Sveriges grundläggning. Halvband 1*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Heckscher, Eli. F. 1949b. *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Andra delen: Det moderna Sveriges grundläggning. Halvband 2*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. 2015. [5:e uppl.]. *Det svenska samhället 1720–2014: Böndernas och arbetarnas tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Hildebrand, Bror Emil. 1875. *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. Andra delen*. Stockholm: Kongl. Vitterhets historie och antiqvitets akademiens förlag.
- Holmesson, Samuel. 2023. *Brödkorgen och pennfäktarna: Politiska anspråk på 1771–1772 års hungersnöd i samtida, svenskt offentligt tryck*. Masteruppsats. Lunds univ.
- Hunt, Lynn. 1986. [2:a uppl.] *Politics, culture, and class in the French revolution*. London: Methuen.
- Johnson, Matthew. 2020. [3:e uppl.] *Archeological theory: An introduction*. Hoboken, NJ: John Wiley et Sons, Inc.
- Lagerqvist, Lars. O. 2011. [6:e uppl.] *Vad kostade det?: Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Lund: Historiska media i samarbete med Kungl. Myntkabinettet.
- Lagerqvist, Lars. O. 1992. "Gustav III 1792 * 1992." *Numismatisk tidskrift*. 2, mars 1992., s. 34.
- Landstedt, Christopher. 2023. *Fester, platser och visuell kultur i Stockholm under den gustavianska epoken*. Diss., Stockholms univ.
- Lindroth, Sten. 1997. [3:e uppl.] *Svensk lärdomshistoria: Frihetstiden*. Stockholm: Nordstedts.
- Lönnroth, Erik. 1986. [2:a uppl.] *Den stora rollen: Kung Gustav III spelad av honom själv*. Stockholm: Norstedts.
- Magnusson, Lars. 2022. *Från landskapslagar till stadsliberalism: Det ekonomiska tänkandet i Sverige*. Stockholm: Dialogos förlag.
- Magnusson, Lars. 2016. [6:e uppl.] *Sveriges ekonomiska historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Magnusson, Lars. 2001. *Äran, korruptionen och den borgerliga ordningen: Essäer från svensk ekonomihistoria*. Stockholm: Atlantis.

- Mattson, Annie. 2010. *Komediant och riksförrädare Handskriftcirkulerade smädeskrifter mot Gustaf III*. Diss., Uppsala univ.
- Nilsson, Sven-Åke. 1993. *Det sköna 1700-talet*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Odhner, Clas Theodor. 1896. *Sveriges politiska historia under Konung Gustav III:s regering: Andra delen. 1779–1787*. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag.
- Odhner, Clas Theodor. 1885. *Sveriges politiska historia under Konung Gustav III:s regering: Första delen. 1771–1778*. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag.
- Olsen, Bjørnar. 2003. [norsk. uppl. 1997] Övers. Torhell, Sven-Erik. *Från ting till text: Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Rangström, Lena. 1997. *Kläder för tid och evighet: Gustav III sedd genom sina dräkter*. Stockholm: Livrustkammaren.
- Tandefeldt, Henrika. 2008. *Konsten att härska: Gustaf III inför sina undersåtar*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Thomasson, Fredrik. 2022. *Svarta S:t Barthélemy: Människoöden i en svensk koloni 1785–1847*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Tunefalk, Martin. 2015. *Äreminnen: Personmedaljer och social status i Sverige cirka 1650–1900*. Lund: Nordic Academic press.
- Sarkany, Tamas. 1992. ”Ära och minne: Gustav III:s medaljhistoria” *Numismatisk tidskrift*. 2, mars 1992., s. 28–30.
- Svenberg, Emanuel & Sjökvist, Peter. 2013. *Översättningar av latinet på svenska kungliga medaljer*. Uppsala: Uppsala universitet.

10.5 Uppslagsverk

Nationalencyklopedin (NE.se, digital tjänst)

”Ikonografi”, avläst 05.12.2023.

”Diskontkompaniet”, avläst 18.12.2023.

”Nationella dräkten” avläst 18.12.2023.

Svenskt bibliografiskt lexikon (SBL.se, digital tjänst)

”Fredrik Wilhelm Lejonanker” avläst 06.01.2024.

Oxford classical Dictionary. 4:e uppl., 2012. red. Hornblower, Simon, Spawford, Antony & Eidinow, Esther. Oxford: Oxford University Press.

“Congiarium”

“Food supply”

“Portunus”

“Providentia”

”Tessera”